

Fekete Balázs -- Jakab András

A jogtudományi munka alapjai*

A jogtudományi tevékenységnek is, mint minden szakmának, vannak saját szabályai, belső, alapvetően mesterségbeli problémái és az ezekre adott megoldásokból kialakult fogásai és technikái. A jogtudomány sikeres művelése ezért nem pusztán a tárgyi tudás és a kreativitás függvénye, hanem ugyanígy függ nyilvánvaló vagy éppen ki nem mondott szakmai elvárásoknak és szunderdeknek való megfeleléstől is. Amennyiben ezeknek a diskurzusszabályoknak még csak meg sem próbálunk megfelelni, akkor a tevékenységünket nem fogják komolyan venni, bármennyire is eredeti és fontos gondolatokon alapul. A tudományos közlésnek tehát megvan a maga technikája, és a következőkben arra teszünk kísérletet, hogy ennek legfontosabb elemeit bemutassuk, valamint megosszuk minderről személyes tapasztalatainkat és véleményünket az olvasóval.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az itt kifejtett gondolatok a saját tapasztalatainkon és a munkánk során kapott tanácsokon alapulnak, tehát nem arra törekszünk, hogy egyszer és mindenkorra érvényes, a szakirodalom teljes feldolgozásán alapuló, mindenre kiterjedő sorvezetőt adjunk a leendő kutató kezébe. Minket is értek kudarcok, nem is kevés, és ez jelzi, hogy általános recepteket lehetetlen adni e téren. Pusztán felvetni kívánunk bizonyos kérdéseket és megosztani azokról a véleményünket, de ez semmiképpen sem pótolhatja a személyes tanácsokat és a publikálás és előadások tartása során szerzett tapasztalatokat. Abban reménykedünk, hogy e fejezet kellő segítséget nyújthat a leendő kutatóknak a tudományos munka kezdeti buktatóit elkerülni, nehogy elveszítsék alapvetően rajtuk kívül álló okok miatt a lelkesedésüket.

Az egyik legfontosabb és legáltalánosabb, a tudományos tevékenység teljességét átfogó tapasztalatunk, hogy ezt csak őszintén érdemes művelni. Az őszinte kérdésvetések és álláspontok garantálhatják azt, hogy elkerüljük az epigonválasz veszélyét. Amennyiben -- bizonyos vélt előnyök érdekében -- egyszerűen megpróbálunk belesimulni a tudományos közbeszédbe az aktuális közterek kritikátlan elfogadásával, megfosztjuk magunkat a tudományos munkához nélkülözhetetlen két legfontosabb készségtől: a kritikai látásmódtól és a kreativitástól. Ezek hiányában pedig alkotó módon nem járulhatunk hozzá a tudományos élethez, és így hatásunk is csak igen korlátozott lehet, ha lehet egyáltalán.

Noha közismert megállapításról van szó, mégis a legelején hangsúlyozni kell: a tudományos munka lelke és lényege a publikálás, azaz a tudományos eredményeket tartalmazó közlemények megjelentetése. A publikálás egyszerre teremti meg magát a tudományt, hiszen a különféle formákban megjelenő közlemények biztossítják azt a közeget, amelyben a tudomány fejlődik,¹ továbbá azt is lehetővé teszi, hogy saját álláspontunkat eljuttassuk a tudományos közösséghez és így személyesen is szerepet vállaljunk a tudományos életben. Ezt az összefüggést ragadja meg az az Egyesült Államokból eredő, napjainkra gyakorlatilag a világon mindenütt elfogadott mondás, mely szerint egy kutató vagy publikáljon rendszeresen és ezzel bizonyítsa tehetségét és rátermettségét, vagy pedig jobb, ha más, nem kutatói pályát választ (*Publish or perish!*). Közlemények megjelentetése tehát nem a kutatói munka valamiféle esetleges mellékterméke, hanem a lényege és egyben a legitimitációja, hiszen csak a szakmai közösség által megismerhető eredmények igazolhatják egy kutató tevékenységét és ezáltal a kutatóintézeti vagy egyetemi oktatói fizetés jogosultságát.

A publikálás tehát döntő hatással van egy kutató pályájára és ezért, természetesen, több stratégiai jelentőségű kérdésben is döntést kell hoznia egy kutatónak abban az igen hosszú folyamatban, amely a témaválasztástól a cikk megjelentetéséig tart. A következőkben e stratégiai kérdések közül kívánjuk a legfontosabbakat megvizsgálni.

1. Előkérdések: téma- és műfajválasztás, a módszertan tisztázása, időterv

1.1 A téma és a kutatási kérdés lehatárolása

Minden írásbeli közlés sikerében meghatározó jelentősége van a téma és a műfaj megválasztásának.² E téren nincs különbség a szépirodalom és a tudomány között. A „jó” tudományos téma- és műfajválasztáshoz lehetetlen általános receptet adni, azonban több fontos szempontot rá lehet világítani.

A „miről írunk egy tudományos publikációban?” kérdést nem is olyan egyszerű *in abstracto* megválaszolni, mivel számos tényező játszhat szerepet a döntésben.³ Az első meghatározó faktor természetesen a személyes érdeklődés. Minden kutatóban kialakul, már gyakran az egyetemi évek alatt, hogy mely területek, milyen problémák érdeklik igazán.⁴ Az érdeklődési kör olyan intuitív megérzéseket, személyes szempontokat tükröz vissza, amelyeket célszerű minden esetben figyelembe venni és tiszteletben tartani. Ha egy kutató az

* Köszönettel tartozunk GAJDUSCHEK György, PAP András László és SÜLYOK Gábor kritikai megjegyzéseikért.

érdeklődési körétől távol eső feladatot kap, és lehetősége van azt udvariasan visszautasítani, jobb, ha ezt a megoldást választja, mert így több jövőbeli bosszúságtól is megkímélheti magát.

Másodsorban, célszerű olyan témát választani, amelynek a kutatása még nem tekinthető befejezettnek, azaz maradt feltárható terület. Természetesen ennek mértéke mindig csak viszonylagos, hiszen nincs olyan téma, amelyhez ne lehetné további eredményeket hozzátenni,⁵ de azt nagy általánosságban mindig meg lehet állapítani, hogy egy jogterületen belül milyen problémák számítanak viszonylag feltártnak és hol nyílik nagyobb tér az önálló kutatásra és alkotó hozzájárulásra. Ezeket a hiányosabban vizsgált -- vagy éppen ellenkezőleg: sokat vizsgált, de téves közhelyekkel elemzett -- területeket érdemes célba venni, mert itt nagyobb az esélyünk olyan eredményekre, amelyekre felfigyelhet a szakmai közösség.

A kutatási tárgy természetét illetően általában érdemes az ún. nyitott kérdések felé fordulni. Nyitott kérdésnek azokat a problémákat tekintjük, ahol a kutatónak lehetősége van érdemben újat mondani a tudományos közösség számára. Ez a kategória nem esik egybe az előbbi bekezdésben taglalt szempont szerintiével, mivel részletesen és alaposan megvizsgált problémakörök is tartalmazhatnak nyitott kérdéseket. Nagyon gyakran e nyitott kérdések az uralkodó tudományos közhelyekre való rákérdezés során válhatnak nyilvánvalóvá. A tudományos közhelyekről ugyanis idővel kiderülhet, hogy széles körű, gyakori használatuk miatt annyira erodálódik a jelentésük, hogy gyakorlatilag elveszítik tudományos értéküket.⁶ Érdemes lehet tehát olyan problémákat is vizsgálni, amelyekkel már sokat foglalkoztak, ha az eredményeket megalapozottan lehet kritizálni.

Amikor megvan a kutatás során vizsgálandó probléma, egy konkrét kutatási kérdést kell megfogalmazni. Ez egyben a témánk tesztje is, ugyanis ha nem sikerül értelmes kutatási kérdést feltenni, akkor az már önmagában jelzi, hogy érdemes még tovább gondolkodnunk a témán. A hazai folyóiratokban „Gondolatok a xy kérdéséről...” típusú címmel megjelenő, rendszerint kevésbé koherens gondolathalmazok a kutatási kérdés hiányáról árulkodnak. Ha a kutatás témáját sikerül érthető, érdekes és releváns kérdésként összegezni, akkor már biztosak lehetünk abban, hogy jó úton járunk a probléma lehatárolásában.⁷

A témaválasztás kapcsán még egy általános tapasztalatot szeretnénk felvillantani. Sosem szabad görcsösen ragaszkodni az eredetileg kijelölt témához, ugyanis a kutatás során gyakran maga a téma is „átalakul”. Ahogy előrehaladunk a kutatásban, egyre többet tudunk meg a vizsgált kérdésről, és ez a tudás visszahat magára a témaválasztásra is. Elképzelhető, hogy a kutatási kérdésünk leszűkül, mivel több olyan problémadimenziót is azonosítunk, amelyet az adott kutatás keretei között nem tudunk vagy különféle okokból (határidő, költségvetés, érdeklődés hiánya stb.) nem akarunk kifejteni. Az is megtörténhet, hogy olyan új kérdések kerülnek figyelmünk előterébe, amelyekkel eredetileg nem foglalkoztunk volna, de rájövünk, hogy mindenképpen vizsgálni kell azokat is ahhoz, hogy megalapozott megállapításokat tehesünk. Vagyis az írás és a témaválasztás oda-vissza hat egymásra: először választunk egy témát, elkezdünk róla kutatni és írni, majd rájövünk, hogy egész pontosan mi az a kérdés, amelyre valami jó és találó választ tudna adni az írásunk, és gyakran ennek fényében írjuk át a címet.

Összegezve tehát: a kutatás folyamata, természetszerűleg, a témánkat is átforgalmazhatja, szűkítve vagy bővítve a problémák körét, ezért célszerű e kérdésben rugalmasnak maradni, nem pedig mereven ragaszkodni az előre kidolgozott tervhez.⁸

1.2 A leggyakoribb műfajok

Miután a kutatás témáját és kutatási kérdésünket sikerült megfelelően tisztázni és leszűkíteni, a következő stratégiai jelentőségű döntés a készülő munka műfajának meghatározása. A műfaj kiválasztása kiemelkedő jelentőségű a kutatás egésze szempontjából, a műfaji sajátosságok és a terjedelmi elvárások ugyanis a téma feldolgozásának összetettségét, mélységét és stílusát is meghatározzák.

A bevett gyakorlat szerint a jogtudomány főbb műfajai: 1. monográfia, 2. tanulmánykötet, 3. tankönyv, 4. tanulmány (folyóiratban vagy tanulmánykötetben), 5. jogesetelemzés, 6. recenzios tanulmány, 7. könyvismertetés.

Ad 1. A monográfia önálló kötet, amely egy meghatározott témát tárgyal átfogó ígéssel, számos részletkérdést exponálva. Célja olyan eredeti kutatási eredmények közreadása, amelyek bővítik és előreviszik az adott témával kapcsolatos tudásunkat. Azaz a monográfiáktól minden esetben elvárt, hogy egy kérdés megvitatásához -- azaz a tudományos diskurzushoz -- érdemben hozzájáruljanak új és eredeti ismeretekkel. A tudományos karrier szempontjából általában elsődleges jelentőségűek, egy kutató ugyanis ilyen művekkel igazolhatja képességeit és alkalmasságát a pályára (PhD-disszertáció, igényesebb jogi karokon a habilitáció előfeltétele, akadémiai doktori értekezés). Azonban azt is meg kell jegyezni egy új tendencia nyomán, hogy a természettudományokban gyakorlatilag eltűntek a monográfiák, mivel a tudományos élet centruma a folyóirat-publikációkra helyeződött át. A monográfiáknak többnyire egyetlen szerzőjük van, azonban elképzelhető társszerzők bevonása is.⁹

Ad 2. A jogtudományi munkák további jelentős részét adják a tanulmánykötetek. Ezek sokszerzős munkák, azonban elvárás velük szemben a tartalmi koherencia, azaz az egyes részek egységes belső logika szerinti összeállítása. A tanulmánykötetek mellett több érv is felhozható. Egyrésztől egy téma bonyolult

alkérdéseinek kidolgozása széles körű szakértelmet igényelhet, ezért célszerűbb megoldás lehet minden fontos problémára egy megfelelő, speciális tudással rendelkező szerzőt felkérni és így növelni a készülő kötet színvonalát. Másrésztől gyakorlati érvek is szólhatnak az ilyen sokszerzős munkák mellett, ugyanis rövidebb idő alatt lehet egy tanulmánykötetet elkészíteni több szerző együttműködésével, mintha egyvalaki dolgozna fel a teljes problémakört. Fontos, hogy a tanulmánykötetek teljes anyagának valódi (szakmai és nyelvi) szerkesztésére sor kerüljön, és az egyes részek lehetőleg menjenek keresztül szakmai vitákon. A beérkezett eredeti szövegek pusztán egymás mellé állítása még nem tekinthető klasszikus értelemben tanulmánykötetnek.¹⁰

A tanulmánykötetek különleges változata az ún. emlékkötet, emlékkönyv (*Festschrift, Liber Amicorum*). Ilyet az idősebb kort betöltő, pályáivuk lezárása felé közeledő kutatók tiszteletére állítanak össze tanítványai, pályatársai, hogy reprezentatív módon, sok évtizedes munkásságukat elismerve köszöntsék az ünnepeltet. A szerzők körének kiválasztását az ünnepelt szakmai-baráti kapcsolatai határozzák meg, a szerkesztők is gyakran a legszűkebb tanítványi körbe tartoznak. Az emlékkötetbe bekerülő tanulmányokkal szemben általános elvárás, hogy valamilyen módon kapcsolódjanak az ünnepelt munkásságához, akár az eredményeire reflektálva, akár a hozzá közel álló tudományterületet művelve.

Ad 3. Vitatható, hogy a tankönyv vajon önálló jogtudományi műfajnak tekinthető-e. Véleményünk szerint több okból sem lehet e felsorolásból kihagyni. A tankönyvek fő jellemzője -- ellentétben a monográfiával és a tanulmánykötettel --, hogy nem eredeti és új tudományos eredményeket közvetítenek, hanem már ismert tudományos eredményeket közölnek oktatásra alkalmas formában, a rendszerezés igényével. Egy jó tankönyv az ismeretek olyan rendszerezett, szintézis jellegű összességét kínálja, amely képes olvasóját bevezetni a témába és elkalauzolni a fontosabb problémák között, továbbá kiindulópontokat kínál a további kutatásokhoz, egyfajta szellemi ugródeszkaként. Erre különösen akkor lehet szükség, ha a kutató olyan téma tanulmányozásába kezd, amelyről viszonylag kevesebb ismerettel rendelkezik. Ez az ugródeszka jelleg teszi a tankönyvet tudományos szempontból értékelhetővé és fontossá. Továbbá nagy szerepük lehet a tudományos utánpótlás biztosításában is, mivel a jó tankönyvek felkelthetik egy téma iránt az érdeklődést és döntő hatásuk lehet abban, hogy valaki a tudományos pályát választja-e.

Ad4. A monográfiák mellett a jogtudományi tudományos munka másik súlypontja a tanulmányírás. A tanulmány mindig egy pontosan lehatárolt téma részletes kifejtését nyújtja az olvasónak. Az átfogóság igénye területi okokból -- a tanulmányok terjedelme ideális esetben 1–3 szerzői ív -- itt nem merülhet fel. Egy jól megírt tanulmány eligazítja olvasóját témájában annak elmélyült elemzését nyújtva, és kiindulópontokat kínál a téma továbbgondolásához. A tudományos munka mindennapjait megalapozó láthatatlan szöveget az egymásra reflektáló tanulmányok alkotják. Megjegyzendő, hogy a nemzetközi jogtudományban is érzékelhető a hangsúlyeltolódás a tanulmányok irányába a monográfiák és könyvfejezetek felől. A komoly nyugat-európai és észak-amerikai szakfolyóiratokban megjelentetett tanulmányok akár ugyanolyan súllyal eshetnek latba egy tudományos karrier értékelésénél és megítélésénél, mint az önálló monográfiák.

Az általános jellemzők mellett azt is meg kell említeni, hogy a tanulmányok eltérő vonásokat mutathatnak a megjelenés helye szerint. A folyóiratokban megjelenő tanulmányok általában aktuális kérdésekkel foglalkoznak, azaz a jogfejlődés legújabb problémáira koncentrálnak. Ezekkel szemben a minőségi követelmények is komolyabbak, mivel az anonim lektorálás (*double blind peer review*) és az érdemi szerkesztés biztosítja, hogy valóban csak a tudományosság legmagasabb szintjére juttató munkák jelenjenek meg. A nyugat-európai és észak-amerikai jogtudományban egyre inkább ezeket tekintik -- a monográfiák mellett -- a szakmaiság valódi értékmérőjének.

A tanulmánykötetekben megjelenő tanulmányok esetében a szakmai szűrő általában nem olyan szigorú, mint a folyóiratoknál. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek szakmai követelmények, de e kötetekre általában jellemző a „barátságosabb” szerkesztés. Továbbá ezek az írások, a kötet jellegével összhangban, nem feltétlenül csak az aktuálisabb kérdésekre fókuszálnak, mivel ez nem kifejezett elvárás velük szemben.

A tanulmányok önálló alfaja az ún. szemleciikk, amely általában kisebb, egy szerzői ív körüli terjedelmű, és nagyon gyakran egy kérdéskör szakirodalmának rendszeres bemutatására törekszik, nem feltétlenül új kutatási eredmények közreadásával. A szemlecikek kiválóan alkalmasak egy problémakör áttekintésére és a kapcsolódó tudományos eredmények rendszerező megismertetésére.

Ad 5. A jogesetelemzés (*Fallbesprechung, case note, commentaire d'arrêt*) a második világháborút követően terjedt el a nyugat-európai jogtudományban, mivel általában megnőtt az igény az egyre összetettebbé váló ítéletek elemzésére, valamint az alapvetően esetjogi közösségi jogi és európai emberi jogi ítélkezés követése is igényelte a részletes kommentárokat. E műfaj a fontosabb bírósági döntések érvelésközpontú kritikai elemzésére tesz kísérletet, így kívánva elérni a jogi munka megkönnyítését és a bírói munka folyamatos külső szakmai kontrollját.

Ad 6. A recenziós tanulmány (*review essay, Rezensionsartikel*) egy közelmúltban, jellemzően egy-három éven belül megjelent kötet elmélyült (5-20 oldalnyi) kritikai ismertetésére törekszik. Hangsúlyozni kell, hogy a recenzió nem olvasónapló, azaz a feladata nem egy könyv tartalmának ismertetése, tézisszerű megfogalmazása. Egy jó recenzió, mivel több ponton is megkritizálhatja a bemutatott kötetet és tovább is gondolhatja azt, jelentősen hozzájárulhat a tudományos diskurzushoz, tudományos értéke vitathatatlan. Célszerű

egy recenzióban az adott kérdés kutatásának aktuális helyzetét (*state of the art*) bemutatni, az ismertett kötetet elhelyezni ebben a diskurzusban, ismertetni a kötet szerkezetét, a kulcsfogalmakat és főbb téziseit, továbbá rámutatni a kötet újdonságaira és problémáira, majd ezek alapján a kötetet árnyaltan kritizálni és értékelni.¹¹ Nem érdemes egy munkáról nagyon kritikus, netán az izléstelenség határát súrolóan „kötőzködő” jellegű recenziót közreadni, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy ezzel szerző -- a vélt szellemi fölény bizonyításának kétes sikere mellett -- leginkább ellenségeket szerezhet, illetve kivívhatja a tudományos közösség ellenszenvét. Amennyiben egy kötetről nagyon nincs jó véleményünk valamilyen okból, a legjobb megoldás annak recenzióját másra hagyni. Fontos azonban a másik szélsőség elkerülése is: ha csak dicsérünk, az nem recenzió, hanem reklám (ennek különösen visszatetsző formája, ha tanszéki kollégák egymásról írnak agyondicsérő „recenziókat”). Egy jó recenzióknak minden esetben rá kell mutatnia a kritikus pontokra és az ezek mögött rejlő hiányosságokra is.

Ad 7. A könyvismertetés, más néven annotáció, a legkisebb terjedelmű tudományos műfaj. Egy rövid, egy-két oldalas közleményben a recenzens röviden ismerteti a kötet főbb állításait, esetleg reflektál a legfontosabbakra, valamint elhelyezi a kötetet a kortárs irányzatok és tudományos tendenciák között. Hazánkban kevésbé él ez a műfaj, azonban a vezető nyugati folyóiratokban gyakran használják, mivel e rövid ismertetések jó áttekintést adhatnak a közelmúlt tudományos eredményeiről és a fejlődési tendenciákról.

1.3 További kérdések: társszerzőség, alapvető módszertani döntések, ütemezés

A kutatási projekt megtervezésének kezdetén vetődhet fel az esetleges szerzőtársak bevonásának kérdése. A társszerzőség mellett szólhat, hogy így bővíthető a kutatás szakmai bázisa. Nem magától értetődő ugyanis, hogy egy tudományos problémát egy kutató képes teljes egészében és mélységében átlátni; számos olyan szakkérdés létezhet, amelyek együttes ismerete nem minden esetben várható el egyvalakitől. Továbbá egy társszerző bevonásával a munkateher is megoszlik, és így lerövidülhet a kutatás és a közlemény megírásának időtartama, ami különösen az ütemezésnél lehet lényeges. Azonban több probléma is felmerülhet a társszerzőségben írt munkáknál. Egyáltalán nem biztos, hogy két kutató személyisége, munkafelfogása, problémálatása, szerzői stílusa -- hogy csak a legfontosabb tényezőket említsük -- összeillik, képesek hatékonyan dolgozni együtt. Azaz az emberi dimenziót is bele kell kalkulálni a döntésbe, nem lehet ezt a kérdést csak szakmai alapon eldönteni. Ha az együttműködés létrejön, az minden bizonnyal értékes tapasztalatokkal gazdagítja majd mindkettőjüket.

Már a kutatás kezdetén meg kell hozni a legalapvetőbb módszertani döntéseket. Minden tudományos munkában nélkülözhetetlen valamiféle módszertani alap meghatározása, anélkül kutatás nem képzelhető el.¹² A módszertan igazít el ugyanis abban, hogy milyen gondolati keretben és milyen eszközökkel vizsgáljuk majd a minket érdeklő problémát, tehát a módszertani választás kínál egy kimunkált fogalmi hálót -- és ezen keresztül több lehetséges modellt a problémák kezeléséhez -- a valóságról történő gondolkodáshoz.¹³ A jogtudomány fejlődése során a módszertanok osztályozásának számos típusa kialakult, amelyekre jelen keretek között csak utalunk,¹⁴ és ehhez kapcsolódva csak egyetlen kérdést szeretnénk érinteni bővebben. A kutatási módszert alapjaiban határozza meg, hogy az adott munkával az értékelés-e a célunk, azaz egy jelenséget kritikai kontextusban mutatunk be, vagy pedig inkább a leírás és az elemzés.¹⁵ Ezt a dilemmát célszerű a kutatás legelején tisztázni, mert az a módszertani kérdések jelentős részét rögtön más megvilágításba helyezi, megkönnyíti megválaszolásukat. Emellett fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a módszertanok sosem választhatók el egymástól hermetikusan egy kutatás során, hanem több ponton is összekapcsolódhatnak (az összehasonlító kutatás például nagyon gyakran támaszkodik a történeti módszerre), ezért érdemes ezeket a kapcsolódási pontokat is tudatosan kezelni.¹⁶

A kutatómunka ütemezése ismét csak stratégiai jelentőségű döntés, amely gyakran determinálja a kutatómunka sikerét. Mindenképpen célszerű előre átgondolnunk és megterveznünk, hogy milyen időtáv alatt pontosan mit kívánunk elérni, egy adott időszakban milyen kérdéssel foglalkozunk és milyen tevékenységet végzünk (kutatás, írás, tisztázás stb.). Nagyobb és hosszabb projekteknél akár hónapokra és hetekre is le lehet bontani a tervezett munkafázisokat.¹⁷ Célszerű a munkatervet mindig úgy elkészíteni, hogy maradjon benne valamennyi időtartalom, mivel sosem tudhatjuk, milyen váratlan helyzettel kerülünk szembe (például nem tervezett meghívás vagy felkérés; egy fontos forrás elérhetetlensége; valamilyen okból elakad a kutatómunka; egy új, kapcsolódó probléma kerül a látókörünkbe, amely további kutatást igényel stb.). Hatékonyabbá tehetjük a munkánkat, ha az ütemezésbe egy előadást (egyetemi, műhelyvita, konferencia) is beillesztünk, mivel ennek közeledése mindenképpen javítani fogja a teljesítményünket -- ezt igen találóan fejezi ki ez a mondás: „a határidő a legjobb múzsa.” Az ütemezés egyik speciális megoldása lehet az is, ha az írás során egy meghatározott időszakban (a realitásokat figyelembe véve) kijelöljük, hogy naponta hány oldalt szeretnénk mindenképpen megírni, ezzel is tervezhetővé téve a kézirat első változatának befejezését.

2. Szakirodalom keresése

A téma lehatárolását és a további előkérdések tisztázását követő lépés a kutatás szempontjából fontos szakirodalom azonosítása. Szűk értelemben ez a valódi kutatómunka, mivel ekkor végezzük a valódi, a témánk szempontjából „felfedező” kutatást. Mivel a tudományos közlemények értékelésénél az egyik szempont a feldolgozott szakirodalom széleskörűsége, ezért célszerű körültekintően elvégezni ezt a feladatot. Nincs annál kellemetlenebb és nehezebben kezelhető helyzet, mint amikor egy hozzászólás a műhelyvitán vagy egy *reviewer* véleménye mutat rá a szakirodalmi tájékozódás alapvető hiányosságaira.

A szakirodalom keresésének célja, hogy elérjük az információknak azt a „kritikus tömegét”,¹⁸ amelynek birtokában már képesek vagyunk árnyalt képet alkotni a téma kutatásának aktuális állásáról. Ennek megismerése teheti lehetővé, hogy a készülő munkánk valóban megalapozott legyen, azaz ne valamiféle „légüres térben lebegjen”, a tudományos diskurzustól eltávolodva.

Két fő módszere van a szakirodalom feltárásának. Az egyik az, hogy áttekintjük a már megjelent releváns munkák jegyzeteit (*footnote mining*).¹⁹ Ez a módszer hatékony lehet, ha sikerül jó kiindulóponto(ka)t találni, olyan tanulmányt vagy monográfiát, amely átfogóan és elmélyülten foglalkozik a kérdéssel. Különösen fontosak lehetnek e téren a recenziók, azok ugyanis kiindulópontként gyakran összegyűjtik a *state of the art* irodalom legfontosabb elemeit. Lényeges, hogy heurisztikus módon alkalmazzuk ezt a módszert, azaz az így fellelt írások jegyzeteit is érdemes átnézni, mivel valószínűleg újabb szakirodalmakra bukkanhatunk, és így tovább. E megközelítés legnagyobb veszélye, ha olyan munkából indulunk ki, amely valamilyen okból -- például személyes motívumok, meghatározott tudományos iskolához tartozás -- csak a szakirodalom egy behatárolt részére koncentrált, és így féloldalassá teheti a további kutatást. Ez a veszély viszonylag könnyen elkerülhető, amennyiben több, egymástól független forrást is figyelembe veszünk kiindulópontként.

A másik alapvető módszer az adatbázisokban végzett kutatás (*database searching*). Az elmúlt évtizedek lendületes fejlődésének köszönhetően számos jól használható társadalomtudományi vagy kifejezetten jogi jellegű adatbázis áll a kutatók rendelkezésére.²⁰ Ezek jelentősebb része nem ingyenes, így csak olyan intézményből férhető hozzá, amely rendelkezik előfizetéssel. A hazai egyetemek ellátottsága ebből a szempontból vegyes képet mutat, de a Közép-európai Egyetemen és a szakkönyvtárak közül az Országgyűlési Könyvtárban a legtöbb fontos adatbázis hozzáférhető. Az adatbázisok egy részében csak bibliográfiai kutatást végezhetünk, míg egy másik részükben -- ezek alapvetően -- ezek alapvetően, de nem kizárólag folyóirat-adatbázisok -- a források digitalizált formában is hozzáférhetők. Az adatbázisban végzett kutatás tehát részben helyettesítheti a könyvtári kutatást, vagy pedig annak előkészítésében kaphat komoly szerepet.²¹

3. Olvasás

A tudományos olvasást meg kell különböztetni a hagyományos szépirodalmi olvasástól. Míg az utóbbinál a cél egy irodalmi mű élvezete és az ezen keresztül történő élményszerzés, addig a tudományos olvasás célja egyértelműen az információszerezés. Ezért kulcskérdés a hatékonyság, és a hatékony olvasásnak ugyanúgy megvannak a maga mesterfogásai, mint más emberi tevékenységeknek.²² Nagyon fontos, hogy a tudományos szövegekhez soha ne irodalmi igénnyel közelítsünk, ugyanis esztétikai vagy irodalmi értelemben valószínűleg kevesebb igazán jó szöveggel fogunk kutatásaink során találkozni,²³ mintha a magyar vagy a világirodalom klasszikusait olvasnánk.

Amikor egy számunkra új tudományos szöveget kézbe veszünk, a szöveg olvasása előtt érdemes áttekinteni a következőket:

(a) ki a szerző, mikor jelent meg a mű, hol publikálták; (b) a mű címe, alcíme; tartalomjegyzék: szerkezet, beosztás, fejezetcímek; (c) előszó, konklúzió, absztrakt, fűlszöveg, háttér; (d) kolofon/impresszum: közreműködők (szakmai szerkesztők, esetleg szakmai lektor, fordítók); (e) jegyzetek, irodalomjegyzék (ebből megtudjuk, hogy milyen művekre hivatkozik, így arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogy melyik jogtudományi diskurzusban mozog), szó szerinti idézetek forrása, táblázatok, illusztrációk; függelékek, mutatók.²⁴

Ezzel az előkészítő munkával már szerezhethetünk annyi információt, hogy többé-kevésbé biztosan megítélhessük a megbízhatóságon túl azt, mennyire lényeges a témánk szempontjából, és ezért elmélyülni kell-e foglalkoznunk vele. Itt ismét felértékelődhet a recenziók szerepe, egy jó recenzió ugyanis sokat segíthet egy kötet főbb téziseinek megismerésében és így annak eldöntésében, hogy vajon érdemes-e az adott művel komolyabban foglalkozni.²⁵

Csak akkor érdemes az alapos olvasáshoz hozzáfogni, ha úgy ítéljük meg, hogy a kiválasztott mű hasznos kutatásunk szempontjából. A tudományos olvasás első szabálya, hogy a szöveget érdemes először „tudatosan átfutni”, azaz megkeresni és áttekinteni annak főbb téziseit, állításait. Ezt megkönnyíti, ha először a szöveg elejét és végét olvassuk el, mert a bevezetésben a szerzők nagy többsége már lefekteti kiindulópontjait és a hozzájuk kapcsolódó hipotéziseket, míg a záró részekben összefoglalják a kutatás megállapításait. Ha sikerül így képet alkotnunk a szöveg tartalmáról, akkor a legalaposabban a szövegnek azokat a részeit kell elolvasnunk, amelyek az általunk vizsgált problémához kifejezetten kapcsolódnak és a kutatásunk szempontjából releváns információt tartalmazhatnak.²⁶

A második szabály a fontosnak tartott szövegrészek olvasásához kapcsolódik. Olvasás közben mindig jegyzetelni kell, továbbá a fontos és releváns állításokat érdemes ki is emelni. Azt is mondhatnánk, hogy a jegyzetelés és aláhúzás segítségével meg kell a szöveget „emésztünk”, mivel a tudományos olvasás természete ezt szükségessé teszi (feltéve persze, hogy nem könyvtári kötetről van szó!). A margóra írt jegyzetek, a külön lapon, füzetben vagy manapság inkább már elektronikus dokumentumban vezetett olvasónapló, a különféle szövegközi jelölések és aláhúzások mind-mind abban segítenek, hogy valóban megértsük a szerző tételeit és azokat a későbbiekben akár kritikailag, akár a koncepciónkba beépítve fel tudjuk használni.²⁷ Továbbá ha csak „egyszerűen olvasunk”, nagy az esély arra, hogy rövid időn belül elfelejtjük az olvasottakat és így kárba vész az olvasásra fordított idő. A szöveg kellően alapos kipreparálásának további előnye, hogy az ilyen módon előkészített szövegre a későbbiekben elég lesz csak rápillantani egy-egy probléma kapcsán és ezért nem kell újra elmélyednünk benne.²⁸

Azt, hogy vajon megértettünk-e egy szöveget, egyszerűen lehet ellenőrizni. Miután befejeztük az olvasását, érdemes pár percet arra fordítani, hogy magunkban vagy írásban összefoglaljuk az olvasottakat.²⁹ Ha ezt kizárólag a szöveg szókinccsével és terminológiájával tudjuk megtenni, akkor még tovább kell dolgoznunk, egészen addig, amíg már alapvetően a saját szavainkkal is képesek leszünk erre. Amikor a szöveg fő téziseit önállóan, a szöveg segítségével nélkül is át tudjuk adni, akkor értettük meg valójában a szöveget.

Fontos lehet az olvasás megfelelő körülményeinek megteremtése is. Erre nehéz általánosan elfogadható receptet adni, hiszen mindannyiunkat más és más körülmények inspirálnak munka közben. Általában megállapítható, hogy a csönd, a jó fényviszonyok, a nyugalom és a kényelmes ülőhely elengedhetetlen,³⁰ de ehhez még számos egyéni tényező kapcsolódhat. E fejezet egyik szerzője például kifejezetten hatékonyan tud olvasni tömegközlekedési eszközökön és a zenehallgatást sem veti meg, másíku ellenben kizárólag teljes nyugalomban tud dolgozni, és a legkisebb háttérzaj is lehetetlenné teszi a munkáját. A legfontosabb az, hogy tudjuk, milyen körülmények fontosak a számunkra, és próbáljuk meg ezeket megteremteni!

4. Írás

A jogtudományi munka legfontosabb része a tudományos írás. Az írás során öntjük formába megállapításainkat, amelyeket a sikeres publikálást követően tudományos eredményként vehet majd számba a tudományos közösség. Mint bármilyen más írói tevékenység során, itt is közvetítünk -- azonban az ilyen írásbeli közvetítésnek van számos, csak a tudományos világra jellemző specifikuma.

Bevezető megjegyzésként mindenképpen le kell szögezni, hogy első nekifutásra lehetetlen tökéletes szöveget alkotni, és nem is érdemes erre törekedni. Mindaz, amit leírunk, egyszerű alapanyag, amely a későbbi munka során folyamatosan fejlődik, alakul. Éppen ezért talán a tudományos írás egyik legfontosabb szabálya, hogy rendszeresen és folyamatosan kell írni.³¹ Amikor írni kezdünk, a legtöbb esetben -- azért, hogy ismét belehelyezkedjünk a szerzői pozícióba -- újraolvassuk a korábban elkészült részt vagy részeket, és eközben is alakíthatunk rajtuk. Sporthasonlattal élve: a tudományos írás semmi esetre sem egy sprintszerű, hanem sokkal inkább hasonlít a hosszú távú számokra, mint amilyen a maratoni futás vagy a hosszútávúzás.

Továbbá azt is látni kell, hogy az „írás-készség” nem egy konstans, egyenes vonalú összefüggésekkel leírható képesség, azon túl, hogy valakinek eredendően könnyebben, másoknak nehezebben megy az írás. Írói potenciálunkat számos külső tényező is befolyásolja, a körülmények néha segítenek és támogatnak minket, máskor viszont kifejezetten hátráltathatnak vagy nehezíthetik a munkánkat. E külső tényezőket lehetetlen számba venni, de példálózóan rá lehet mutatni a fontosabbakra. Mindenképpen hat írói munkánkra aktuális hangulatunk, annak mindig jelentős szerepe van az íráshoz nélkülözhetetlen írói ihlet kialakulásában. Egy boldogabb és kiegyensúlyozottabb időszakban valószínűleg az írás is könnyebben megy, míg a feszültségektől és frusztrációtól sokkal nehezebb írás közben függetleníteni magunkat. Gyakran saját hibáink is döntően befolyásolják eredményeinket, gondoljunk például arra, hogy ha rosszul osztjuk be a rendelkezésre álló időt, akkor a határidő felé közeledve a növekvő elkeseredettség és lelki nyomás szintén rontani fogja a teljesítményünket. Általában megállapítható továbbá, hogy a stressz (kivéve talán a leadási határidőből fakadó feszültséget) nem kedvez az írói képességeknek. Mivel -- a közkeletű vélekedések ellenére -- a tudományos munka is igen stresszes lehet, célszerű mindenkinek magának kialakítani stresszkezelési stratégiáit, legyen az a sport, a repülőgép-modellzés vagy bármilyen más tevékenység. Nagyon fontos, hogy e tényezőktől sosem függetleníthetjük magunkat, azonban megtanulhatjuk azokat kezelni, ennek pedig a legfontosabb eleme, hogy soha ne vállaljuk túl magunkat, mindig hagyjunk kikapukat az ütemezésben a váratlan helyzetek és hatások feldolgozására.³²

Klasszikus meglátás a tudományos írással kapcsolatban, hogy előbb olvasni és gondolkodni kell, majd ezt követően lehet csak hozzáfogni az íráshoz. Bármennyire is logikusnak tűnik ez a gondolat, a gyakorlatban ez nem így történik. A két munkafázis -- az olvasás és az írás -- között munkánk során folyamatos a kölcsönhatás, folytonosan visszatérünk egyikről a másikra. Ez, ha belegondolunk, természetes is, mivel ahogy haladunk előre az írásban, úgy formálódnak a téziseink, ez pedig állandó összevetést és ellenőrzést igényel. Nem szabad tehát mereven elválasztani a két tevékenységet, hanem azokat rugalmasan össze kell kapcsolni.³³

Az olvasás során gyakran elektronikusan készítünk vázlatos jegyzeteket, az olvasott mű oldalszámával ellátva (!), amely aztán a készülő szöveg gerincét alkotja. Ha pedig a vázlatból megírt szöveg lesz, utána is folytathatjuk a szakirodalmi keresést, és annak fényében tovább csiszolgatjuk a szöveget. E tanulmány egy részének eredeti vázlata például így nézett ki:

a szövegeket nem önmagukért olvassuk (az a szépirodalom), hanem mert keresünk valami használhatót a kutatásunkhoz! (facsarjuk ki mint egy citromot, a maradékot dobjuk a szemétkébe) ehhez lásd Ruth Ann McKinney Reading like a Lawyer Time-Saving Strategies for Reading Law Like an Expert Durham NC, Carolina Academic Press 2005, küül 97-104

Styckow 55: ne legyen háttérzene: csönd, jó fényviszonyok, nyugalom, kényelmes ülőhely
Styckow 57: ritka az igazán jó szöveg

4. Írás

Morris 79: ne akarj tökéletes szöveget írni elsöre, amit leírsz, az csak alapanyag; nem kell egyszerre sokat írni, csak fokozatosan és rendszeresen

Morris 80: stressz (alvási zavarok, hangulati változások, esetleg megmagyarázatlan fájdalom), poor time management

Morris 81: sportolj

nem lesz új Tiszta Jogtan, amit írunk (ha mégis, akkor mit csinálunk hátralévő életünkben??)
Styckow 61: nem igaz, hogy előbb gondolkodj, aztán írd; ez folyamatosan megy; az olvasáshoz is folyton visszatérünk (nem úgy van, hogy „előbb mindent elolvasunk, aztán megírjuk”, valóban közben oda-vissza mozgunk a munkafázisokban)

4.1 Címadás

más az angolszász gyakorlat: figyelemfelhívó legyen, nagy piac
magyarországon kell figyelemfelhívni, kicsi a piac
német: kellene a figyelemfelhívás, mégsem történik

a cím kommunikálja a tartalmat
gyakran a főcím a téma, az alcím a tézis

4.2 A szerkezet

4.1 Címadás

Munkánk fogadtatását és lehetséges hatását döntően befolyásolja annak címe. A cím elsődleges szerepe az írás tartalmának kommunikálása, azonban figyelemfelhívó és -felkeltő hatása sem elhanyagolható. A tudományos világban gyakran alkalmazzák a kettős címadás gyakorlatát, azaz a főcímhez egy alcímet is kapcsolnak. Ez a megoldás alkalmas lehet arra, hogy kijelöljük a szöveg témáját (főcím) és a tézisünket (alcím). Szintén elterjedt (bár inkább az esszé műfajára emlékeztető) eljárás, hogy a főcím a téma megjelölését „feláldozza” a figyelemfelkeltés oltárán azzal, hogy egy hangzatos részletinformációt vagy a témával csak metaforikus kapcsolatban lévő, akár provokatív állítást vagy kérdést emel ki, és ilyenkor az alcímre marad a közelebbi téma megjelölése. Tudnunk kell, hogy túlnyomó része azoknak, akik találkoznak a szövegünkkel, nem fogja elolvasni a tulajdonképpeni szöveget, hanem csak a címet, esetleg (ha van ilyen) a rövid összefoglalót (*abstract*). A cím ezért igen gyakran az egyetlen lehetőségünk a potenciális olvasók megszólítására, amelyet nem érdemes elpazarolnunk, hanem meg kell próbálnunk a gondolati tartalmat belesűríteni, ami persze nehéz, hiszen a cím természeténél fogva igencsak rövid.

Egy jó cím sosem túl hosszú, mindig gondolatgazdag és esetleges -- amennyiben a téma megengedi -- akár frappáns is (a viccelődéstől azonban érdemes tartózkodnunk). A címadás történhet akár egy ismert irodalmi mű vagy film címének újragondolásával, ami adott esetben -- ha jól alkalmazzák -- valóban szellemessé (de nem szellemeskedővé) és így az olvasók számára figyelemfelkeltővé teheti az adott cikket, mivel szélesebb kör által ismert szövegek közötti összefüggésekbe (intertextusba) helyezi el.

Lehetetlen az egyes nagyobb tudományos kultúrák körében a címadási gyakorlatot általánosító jelleggel jellemezni, annyit azonban talán megállapíthatunk, hogy az angolszász nyelvterületen -- összhangban az

általános kultúra mintázatával -- gyakoribbak a figyelemfelkeltő címek, mivel nagy „tudományos piacról” van szó, ahol a hatásos cím szinte alapkövetelmény egy cikkkel szemben. Érdekes módon német nyelvterületen az angolszász címadási gyakorlat nem terjedt el, itt kevésbé találkozhatunk a figyelemfelkeltésre hangsúlyosan törekvő címekkel, hanem inkább a témaleírás dominál. Hazánkban nincs általános és bevett gyakorlat e téren; az lehet a benyomásunk, hogy a címadás milyenségét az egyéni kutatói habitus határozza meg leginkább, amit folyóiratoknál kiegészíthet a szerkesztőség által követett gyakorlat (ha van ilyen).

4.2 Szerkezet és más formai elemek

Minden jogtudományi munka három nagy egységre -- bevezetés, kifejtés, lezárás³⁴ -- épül, amelyek természetesen további tartalmi egységekre oszthatók fel. Azt, hogy a munkánk tartalmi egységeit pontosan hogyan nevezzük, a műfaj határozza meg: a monográfiák általában részekre és fejezetekre épülnek, míg a tanulmányoknál a pontokra és alpontokra tagolás a bevett, de az egyes részek egyszerű számozással vagy belső címekkel történő elkülönítése sem tekinthető szokatlannak. A tartalomjegyzék ugyanis a belső címrendszer leképezése, és azért különösen fontos, hogy minél informatívabb legyen, mert az „olvasók” egy része csak a tartalomjegyzéket fogja megnézni, és ha az nem modellezi kellőképpen a gondolatvezetést, akkor téziseink valószínűleg sokakhoz nem fognak eljutni.³⁵ A tagolás jelölése szempontjából sokféle megoldás elképzelhető -- lehet például decimális, arab vagy római számmal tagolt, nagybetűs, kisbetűs, duplakisbetűs stb. --, de a legfontosabb, hogy ha kiválasztunk egy megoldást, akkor azt következetesen használjuk. (Egy adott folyóiratba vagy tanulmánykötetbe készülő írásnál erre nézve egyértelmű eligazítással szolgálhatnak a szerkesztők, ilyenkor természetesen ehhez igazodjunk, a szerkesztés során úgyszor kerül a lapban vagy kötetben használt formátumnak megfelelő egységesítésre.) Amennyiben fejezetcímeket illesztünk a szövegbe, akkor lényeges, hogy azok egyértelműek legyenek, továbbá be kell mutatniuk a gondolatvezetés szerkezetét is.

A bevezetések jelentőségét gyakran hajlamosak vagyunk alábecsülni, pedig több szempontból is kulcsszerepük van. A legtöbb olvasó ugyanis a szöveg szerkezetét áttekintve és a bevezetést elolvasva dönt arról, hogy komolyan kézbe veszi-e az adott munkát. Éppen ezért stratégiai jelentőségű a bevezető rész magas színvonalú megírása. Egy jól megírt bevezetés általában a következő elemekből áll: (a) témamegjelölés; (b) a kutatási kérdés precíz megfogalmazása és esetlegesen a tézis megelőlegzése vagy a hipotézis ismertetése; (c) az alkalmazott módszertan tisztázása; (d) az írás szerkezetének bemutatása; (e) viszonyunk a tudományos diskurzushoz, azaz például kiegészíteni, újraírni, esetlegesen újraértékelni kívánjuk azt; (f) a kutatás során alkalmazott fogalmak magyarázata, amennyiben szükséges, mert a konvencionális fogalomhasználatról eltérünk.³⁶ Mint látható, a bevezetés fő feladata, hogy segítse az olvasót abban, hogy megfelelő képet tudjon alkotni a munkánkról, valamint -- munkánk vezérfonalát bemutatva -- kedvet csináljon a további olvasáshoz.³⁷

A jogtudományi munkák leterjedelmesebb része természetesen mindig a kutatási eredmények bemutatása és kifejtése. E részben részletesen bemutatjuk téziseinket, megindokoljuk, miért jelentősek ezek a kutatás szempontjából, illetve cáfoljuk az esetleges ellenérveket.³⁸ A kifejtés pontos szerkezeti felépítése mindig az adott témától és a hozzá kapcsolódó módszertan és diskurzus természetétől függ; a legtipikusabb megoldások a következők: (a) esetek szerinti tagolás (amennyiben esetjogi természetű a probléma); (b) jogforrások szerinti tagolás (például egyes törvények, jogágak vagy jogterületek) és (c) témák és problémák szerinti tagolás.³⁹ Természetesen ezek kombinálhatók, csak az a fontos, hogy a szöveg logikus és koherens maradjon.

Egy tudományos munka záró része ugyanolyan jelentőségű, mint az azt megelőző szövegrészek. A lezárásnál fontos kiindulópont, hogy az nem valamiféle „szemeteskosár”, ahová azokat a gondolatokat helyezzük, amelyek fontosnak tűnnek témánk szempontjából, de máshol nem találunk nekik helyet a szövegben.⁴⁰ E rész feladata az összegzés, azaz a kifejtés során bizonyított tézis(ek) praktikus összefoglalása. Az eredmények „felmutatása” és megerősítése mellett ki lehet azt is fejteni, hogy mennyiben járultunk hozzá a diskurzushoz, és ezek alapján milyen jövőbeli kutatási irányok és problémafelvetések képzelhetők el.⁴¹ Egy jól sikerült lezárás akár egy következő tanulmány kiindulópontjává is válhat.

A tudományos szövegek alapegységei szövegteni szempontból a bekezdések. Általános szabály, hogy egy bekezdésnek meg kell egyeznie egy gondolategységgel.⁴² Természetesen ezt lehetetlen patikamérlegesen kimérgetni, de erre nincs is szükség; ami fontos, hogy ne kövessük el az a hibát, hogy több divergens gondolatot (például a fő eszmétörténeti összefüggés bemutatása és a kritika felvillantása) kényszerítünk egyetlen bekezdésbe, mert ez jelentősen rontja a szöveg magyarázó értékét. Érdemes a másik végletet is elkerülni, amikor szinte minden mondatunknak önálló bekezdést szentelünk, mert ez szintén rontja a szöveg érthetőségét, mivel túlzottan gyakran szakítja meg az olvasás folyamatosságát.⁴³ Egy szimpla sorközzel írott szövegben egy A4-es oldalt nagyjából kettő--öt bekezdésre érdemes osztani, a gondolati egységek függvényében.

4.3 A stílus

Egy jogtudományi szövegnek vannak saját stíluskövetelményei, amelyek mind e szövegek céljából -- tudományos eredmények sikeres közvetítése a szakma felé -- következnek. Elsődlegesen ezért (és ez a legfontosabb stílusbeli elvárás, minden további ebből fakad) egy jó stílusú tudományos munkában a szerzőnek mindig „kézen kell fognia az olvasót”⁴⁴ és végig kell vezetnie az érvelésen. Olyan stílusban kell tehát írni, amely

alkalmas arra, hogy az olvasóhoz közelebb hozza az általa kevésbé ismert témát és képes felkelteni érdeklődését érveink és téziseink iránt. Ennek során a szerzőnek mindig arra kell gondolnia, hogy nem várhatja el az olvasótól ugyanazt az ismeretszintet, mint amellyel ő rendelkezik egy kutatással töltött hosszabb időszak után.⁴⁵ Éppen ezért megértőnek kell lennünk az olvasó iránt, és érdemes még a számunkra legnyilvánvalóbb tényeket, összefüggéseket is elmagyarázni -- egyszerűen azért, mert egyáltalán nem biztos, hogy amit a szerző ismer, azt más is ismeri. Ez alól az egyetlen kivétel a tudományos vitacikk lehet, mivel ott a vitázó felek nyilvánvalóan tisztában vannak a vita alapjául szolgáló tézisekkel, tételekkel. Mindezt ugyanakkor túlzott didaktikusság nélkül kell megtenni, kerülve a tankönyvíví ismétléseket, rövidebb részek folyamatos összefoglalásait. Magyarul, akkor lesz „jól fogyasztható” egy tudományos munka, ha tiszteli az olvasót.⁴⁶

A szöveg érthetősége szempontjából kulcsfontosságú, hogy mennyire sikerül a gondolatmenet belső logikáját visszaadni. E téren akkor lehetünk sikeresek, ha a szöveg egyes aleggységeinek, bekezdéseinek tartalma mindig az előzőből következik, és így zárt logikai láncot alkotnak. Ez a belső logika a meggyőző erő egyik feltétele is, mivel jelzi, hogy értjük témánkat és magabiztosan mozgunk a kapcsolódó problémákban.⁴⁷ Érdemes tehát elkerülni az exkurzusokat,⁴⁸ azokat a kitérőket, amelyek érdemben nem járulnak hozzá tézisünk kifejtéséhez, azonban az olvasót megzavarhatják érveink megértésében. Fontos, hogy a jegyzeteket se használjuk exkurzusokra. Ha van releváns mondanivalónk, akkor az kerüljön a főszövegbe, ellenben ha nem releváns, amit hozzátennénk, akkor annak a jegyzetekben sincs helye.⁴⁹

Miután megteremtettük a szöveg belső koherenciáját, az érthetőségét tovább javíthatjuk, ha figyelünk arra, hogy ne legyenek a szövegben túlzottan hosszú mondatok.⁵⁰ A rövidebb mondatok könnyebben befogadhatók, és a túlzottan hosszú -- hat-hét soros vagy akár fél oldalon keresztül kígyózó -- mondatoknál nemcsak az a veszély áll fenn, hogy az olvasó nem érti meg, mert nem tudja a gondolatmenetet követni, hanem az is, hogy maga a szerző elkalandozik a kiindulópontjától. Noha néhány idősebb hazai jogtudós a mondatok hosszúságát és bonyolultságát tekintve a tudományosság egyik fő értékmérőjének, mi mégis azt javasoljuk, hogy az érthetőség követelményét fokozottan tartsák szem előtt a leendő kutatók.

Egy tudományos munka szövegének stílusával szemben a következő követelmények fogalmazhatók meg: az írásunk mindig legyen precíz, tömör, egyszerű és egyértelműen érthető.⁵¹ Azaz a tudományos írás nem szépirodalom; itt a cél az eredmények minél közérthetőbb közvetítése, nem pedig irodalmi értékű szövegek alkotása az emberei létezés örök kérdéseiről.⁵² (Az természetesen nem baj, ha egy tudományos tanulmányunk irodalmi értéke is van, de hangsúlyoznunk kell, hogy nem ez az elsődleges elvárás.) Az előbbi négy általános követelmény alapján további tanácsokat is megfogalmazhatunk. Elsőként jelezni kell, hogy egy tudományos szöveg szempontjából sem a nyelvtani egyes szám első személy, sem többes szám első személy nem túl szerencsés választás. Az egyes szám első személy, amennyiben nem szigorúan vélemény kifejtése történik, fellengzősen, „ex katedra” kijelentésként hat, ezért kerülendő. A többes szám első személy, az ún. királyi többes hasonló benyomást kelthet, kivéve a társszerzőségben készült munkákban, ott ez a természetes.⁵³ Mindezek miatt alapvetően a személytelen szerkezetek használatát javasoljuk, még akkor is, ha a magyar nyelvben ez némiképp nehezebben megoldható, mint a neolatin nyelvekben. [ide kellene egy vagy két rövid jó példa; kerestek vagy keressek?] Továbbá célszerű kerülni a viccelődést és a gúnyolódást, mivel ez nem az a műfaj, ahol sikerre vezethet.⁵⁴ Valamint mindkét „stíluslem” kontraproduktív válnhat, és inkább taszíthatja az olvasókat, mintsem a szövegünk felé fordítja. Hasonlóan érdemes lehet elkerülni az ún. vattázást, azt, hogy felesleges mondatokkal és kitérőkkel „hizlaljuk” fel a gondolatainkat, ezzel keltve a tudományosság látszatát.⁵⁵ Ugyanez vonatkozik a körülményeskedő mondat szerkesztésre, ami gyakran abból adódik, hogy előbeszédyszerűen fogalmazódik meg bennünk a mondanivaló, de azt még adaptálni kell, le kell hámozni róla az előbeszédre jellemző sallangokat. Minden gondolatból annyit kell kihozni, amennyit lehet és ha egy gondolat kimerül, akkor látszatírás helyett rá kell térni a következőre -- a tudományos kutatás során úgyszólván számos felhasználható érvelés és gondolatot fogunk találni.

Szövegünk magyarázó erejét tovább növelhetjük, ha érveinket példákkal illusztráljuk.⁵⁶ A példák segítségével ugyanis lehetővé tesszük az olvasónak, hogy ne csak egy elvont gondolattal, hanem annak egyedi megnyilvánulásával is találkozzon, és ez jelentősen javíthatja téziseink befogadásának esélyeit. Az „egy kép, ezer szó” mondás e téren is működhet, mivel a példák mindig lehetővé teszik, hogy az absztrakt téziseket a konkrétumok világában horgonyozzuk le. Azonban arra érdemes figyelni, hogy egy-két jó példa önmagában még sosem jelent általános tendenciát, ezért érdemes a példán alapuló általánosításokkal óvatosan bánni.⁵⁷

A tudományos munkák szövegében gyakran találkozhatunk idegen szavakkal, azok magyarosításával, latin kifejezésekkel vagy germanizmusokkal. Ezek a tudományosság látszatát növelik, hiszen egy idegen nyelvű kifejezésektől hemzsegő szöveg felkeltheti az olvasóban azt a benyomást, hogy annak komoly tudományos értéke van. Mindezek ellenére mi mégis az ezektől való tartózkodást javasoljuk, ha alkalmazásukra nincs kényszerítő ok.⁵⁸ Ha mégis úgy döntünk, hogy felhasználnunk ilyen kifejezéseket, mert a szakmailag indokolt, akkor is meg kell adni a fordításukat zárójelbe téve (pl. *Conseil d'État* (Államtanács)). A magyarázat egyszerű. Egy német mondat parafrazeálva -- „*Man spricht Deutsch, nicht Jura*”⁵⁹ (az emberek a német és nem a jogi nyelvet beszélnek) -- megállapíthatjuk, hogy az olvasók döntő többsége magyar nyelvű eszme-futtatásokat vár el magyar nyelvű szövegtől, és az is meglehet, hogy nem járatos az idegen nyelvű terminológiában. A tudományos

Megjegyzés [FB1]: Abban maradtunk, hogy ide Kriszta keres példákat

közvetítés sikerét tehát növeli, ha szövegünket nem zsúfoljuk tele hivalkodó idegen nyelvű szakkifejezésekkel.⁶⁰ Természetesen nem tartoznak e körbe a bevett (különösen a latin) szakmai terminusok, amelyeknek viszont éppen a mindenáron való „magyarosításától” kell tartózkodni, mert a pontos jelentést az eredeti kifejezés hordozza. A kifejezésválasztás fő szabálya mindezekén túl, hogy tisztában legyünk a szó jelentésével, amire különösen kell figyelni, ha a saját szakterületünkön terminológiájából vett szavaknál.

Fontos szem előtt tartani azt is, hogy a törvényi definíciók kötelezik a kutatókat, hiszen maga a jog a témájuk. Éppen ezért ezeket mindig tisztelőben kell tartani, nem szabad csak úgy tetszőlegesen átértelmezni. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lehetne ezekkel szemben érvelni, amennyiben erős érveink vannak, de ilyenkor sem lehet a jogszabályi szintű definíció felett átsiklani és egy mozdulattal félretenni.⁶¹

Amennyiben az elkészült szöveget stílus és meggyőző erő szempontjából ellenőrizni szeretnénk, két egyszerű módszer is a rendelkezésünkre áll. Elsőként érdemes a szöveget bekezdésenként végignézni, minden bekezdésnél magunkban rákérdezve arra, hogy pontosan mit kívánunk mondani és hozzáad-e érdemben ahhoz valamit a vizsgált szakasz. Ha a válaszuk egyértelmű igen, akkor továbbmehetünk, ha bizonytalanok vagyunk, akkor jobb átgondolni az adott bekezdés szerepét a szövegben, végső esetben akár törölhetjük is.⁶² Másrészt az is sokat segíthet, ha felolvassuk magunknak hangosan a szöveget, mivel így számos olyan stílushibát észrevehetünk, amelyek felett olvasás közben elsiklanánk.⁶³

Egy tudományos szöveg a főszövegen kívül a következő járulékos részeket tartalmazhatja: mottó, ajánlás, előszó, tartalomjegyzék, rövidítések jegyzéke, irodalomjegyzék, jogszabály-mutató, névmutató, tárgymutató.⁶⁴ Ezek használata műfaj- és akadémiai kultúra specifikus; nyilvánvaló, hogy egy komolyan monográfiához össze kell állítani a mutatókat, míg erre tanulmányok esetén nincs szükség. Angolszász és német folyóiratokban nem szokatlan, hogy a tanulmányoknak is van saját tartalomjegyzékük, hazánkban ez nem bevett gyakorlat. Célszerű az ezekkel kapcsolatos elvárásokról tájékozódni a kiadók és folyóiratok formai követelményeket tartalmazó iránymutatásai vagy a korábbi kiadványokból megismerhető gyakorlat alapján.

Amennyiben külön irodalomjegyzéket is össze kell állítani, több stratégia is elképzelhető. Lehetséges, hogy azt már az írás közben, folyamatosan készítjük. Ennek előnye, hogy nem kell egy forráshoz újra hozzányúlni, hanem a felhasználás pillanatában beilleszthetjük az irodalomjegyzékbe, azonban hátránya lehet, hogy az időközben változó jegyzetek (például újak beillesztése, korábbiak kihúzása, kiegészítése) átalakulását így nem mindig tudjuk követni. Szerintünk a legjobb megoldás ezért, még ha több munkát is igényel, ha a szöveg elkészülte után állítjuk össze a felhasznált irodalom jegyzékét.

4.4 Tartalmi elvárások

Több összefüggésben is felmerülhet a kérdés, hogy tartalmi értelemben mitől „jó” egy tudományos szöveg. E probléma első rétege a szaktudományos dimenzió; az, hogy egy tudományág fogalmi keretei között mennyire sikeresen tudjuk az álláspontunkat kommunikálni. Ezt nyilvánvalóan csak az adott kontextusban lehet megítélni, jelen keretek között nem lehet általános tanácsokat adni. Azonban a további, „meta-szaktudományos” rétegekben már meg lehet általános érvényű javaslatokat is fogalmazni.

A tudományos írások célja mindig a tézisek bemutatása -- általában elvárt, hogy saját, önálló álláspontunk legyen⁶⁵ -- és a mellettük történő meggyőző érvelés, sosem valamiféle „egotrip”, amely feltételezett szellemi fölényünk demonstrálására irányul.⁶⁶ Akkor „jó” tehát egy tudományos munka, ha képes a benne foglalt gondolatokat világosan rendszerezni és meggyőzően közvetíteni.⁶⁷ Ahhoz tehát, hogy sikeres műveket írjunk, elsősorban érvekre van szükségünk. Ezeket az érveket -- kutatómunka révén -- elsőként „meg kell találnunk”, majd bizonyítékokkal alátámasztva meggyőzően kell alkalmaznunk. Amikor egy állítás mellett érvelünk, az mindig kétféle gondolati műveletet jelent. Elsőként azt, hogy megvizsgáljuk, elmagyarázzuk, pontosan mit is jelent a tézis. Másodsorban pedig azt, hogy a tézis mellett érveket hozunk fel.⁶⁸ E második lépésben kaphat szerepet a tézisünkkel szemben felhozható potenciális ellenérvek cáfolata is. Ennek jelentőségét nem szabad lebecsülnünk, ugyanis a tudományos diskurzusban előnyre tehetünk szert, ha legalább a legnyilvánvalóbb ellenérveket meggyőzően cáfoljuk, továbbá a tézis meggyőző erejét is javítja, ha különféle ellenérvek „keresztüzében” is teszteljük.⁶⁹

Az írásainkat tartalmi értelemben is komolyan fejleszthetjük. Ennek egyik módja, ha már írás közben különféle kiemelések vagy betoldások formájában jelezzük a felmerült problémákat vagy a megoldatlan kérdéseket a szövegben. E megoldás előnye, hogy egy felmerülő bizonytalanság miatt nem szakítjuk meg az írás folyamatát, azonban a későbbiekben visszatérve rá kiegészíthetjük, pontosíthatjuk a szöveget. Továbbá azzal is csiszolhatjuk a szövegünket, ha az elkészülte után egy kötekedő szerkesztő szemével olvassuk újra. Amennyiben magunkra öltjük a szerkesztő vagy a szakmai lektor szemüvegét, rögtön számos olyan tartalmi probléma tűnik fel, amelyeket szerzőként nem vettünk volna észre.⁷⁰ Természetesen ehhez nélkülözhetetlen az önkritika képessége és az, hogy némiképp „el tudjunk távolodni” a saját szövegünkötől.

4.5 Korábbi tudományos eredmények felhasználása és hivatkozása⁷¹

A tudományos szöveggel szembeni legalapvetőbb követelmény, hogy nem alapulhat egy korábban megjelent munka vagy annak egy része szó szerinti átvételén. Más szellemi termékének, eredményeinek

sajátként való feltüntetése (plágium) a tudományos munka etikájával szembeni legsúlyosabb véttség, amely minden esetben kiváltja a szakmai közösség leghatározottabb elítélését. A tudományos közösség határozott értékítélete mellett a plágiumot a jogrendszer is szankcionálja.⁷²

A plágium tilalma azonban természetesen nem jelenti azt, hogy munkánkban ne támaszkodhatnánk mások korábbi eredményeire. Sőt, ez nélkülözhetetlen is, hiszen a tudományos munkában mindig egy diskurzushoz kapcsolódva fogalmazzuk meg álláspontunkat, annak kialakítása pedig feltételezi a korábbi eredményekhez való viszonyulást és az azokkal kapcsolatos állásfoglalást. Hogy milyen tudományos eredményeket használtunk fel, hivatkozás formájában jelezzük, amely egyben a tudományos szövegek egyik fontos ismertetőjegye is.

A hivatkozás célja, hogy megjelöljük a munkánkban felhasznált forrásokat. Továbbá a hivatkozások azonosíthatóvá teszik munkánk gondolati háttérét, mivel képet adnak arról, hogy az érvelés egyes pontjainál mely szerzőkkel és milyen állításokkal halad párhuzamosan gondolatmenetünk, vagy hol térünk el ezektől önálló véleményt alkotva vagy eltérő jellegű forrásokat is felhasználva. Azt is bizonyítják a hivatkozásaink, hogy mennyire ismerjük a vonatkozó szakirodalmat; egy szöveg jegyzetanyaga jól kirajzolja a tájékozódási horizontot. A hivatkozások végső soron tehát lehorgonyozzák a vonatkozó szakirodalomban és így az ahhoz kapcsolódó diskurzusban a mondanivalónkat -- s éppen ezért nélkülözhetetlenek a tudományos munkában.⁷³

Amennyiben egy gondolatot szó szerint, idézőjelek között idézünk, akkor mindig oldalszámra pontosan meg kell adni a forrást. Amennyiben csak kapcsolódunk egy bizonyos állításhoz vagy egy gondolati hagyományhoz, de nincs konkrét, szövegszerű átvétel, akkor is célszerű minden esetben az általunk fontosnak tartott és a kutatás során felhasznált forrásokra oldalszám szerűen hivatkozni, ezzel is súlyt adva állításunknak és jelezve a kapcsolatot a diskurzussal.⁷⁴ A közismert tényeket, állításokat viszont nem kell meghivatkozni, ez ugyanis jelentősen felduzzasztaná a jegyzetek mennyiségét és felesleges is, mivel feltételezhető, hogy az adott tudományterület legalapvetőbb ismeretanyagával mindenki tisztában van a szakmai közösségből.⁷⁵ A szükségtelen jegyzetek akár éppen a kívánttal ellentétes hatást is kiválthatnak, arról árulkodva, hogy a szerző nem jól érzékeli, más tudományos szövegekből nem szűrte le, hogy milyen közös tudásanyag meglétére apellálhat.

A hivatkozások formailag láb- vagy végjegyzetben, esetleg szövegekői jegyzetben kaphatnak helyet. Lábjegyzeteléskor az egyes oldalak alján, elkülönítve jelenik meg a jegyzetanyag. Ez az legerjedtebb, tudományos szövegek esetében a leginkább olvasóbarát megoldás. A végjegyzetek a kötet vagy az egyes fejezetek végére kerülnek folytatólagosan, külön egységként. Ennek a gyakorlati előnye, hogy lehetővé teszi a jegyzetanyag egészének könnyebb áttekintését, azonban komoly hátránya az olvasó számára, hogy ha egy hivatkozásra kíváncsi, akkor meg kell szakítania az olvasást és hátra kell lapoznia. Az angolszász akadémiai kultúrában, különös tekintettel a társadalomtudományokra, használják és európaiban is elterjedőben van (Magyarországon például szinte kizárólagos a szociológiai és a nyelvtudományi művekben) az ún. szövegekői hivatkozás (*author-date system*).⁷⁶ Ilyenkor a konkrét szöveghivatkozásokra az adott gondolati egység mögé illesztett, a szerző családnevéből, a kiadás évéből és az oldalszámból álló, zárójelbe tett megjegyzés utal, amelynek feloldását a teljes bibliográfiai címléírást tartalmazó, szöveg végi irodalomjegyzékben találjuk meg.⁷⁷

Hogy melyik jegyzetelési technika valósul meg kiadásra szánt írásunkban, az a konkrét publikációs fórum (az adott folyóirat, könyvsorozat vagy kiadó, szerkesztőség) gyakorlatán múlik, amely többnyire tekintettel van a szakmai szempontokra és a szerző és az olvasó érdekeire a választáskor. Egy folyóiraton, könyvsorozaton vagy kötetben belül azonosnak kell lennie a jegyzetelés módszerének. A kéziratunk írása közben vagy leadásakor mindegy, hogy a szövegben láb- vagy a végjegyzetet használunk-e, mert a nyomdai változat elkészítésekor mindenképpen a kiadványban követett eljárás szerinti megoldást fogják alkalmazni. Viszont a munkánk során érdemes kihasználnunk, hogy a szövegszerkesztő programokban is egyszerűen át lehet alakítani a lábjegyzetet végjegyzetté és fordítva. Szerzőként ennek úgy vehetjük hasznát, hogy a végső ellenőrzéskor végjegyzetként láttatjuk a jegyzetanyagot, és így egyben is át tudjuk tekinteni, könnyebben felfedezve az esetleges tautológiákat vagy hiányosságokat, sőt így láthatóbbá válik a felhasznált anyag „szöveve”.

Érdekes kérdéseket vet fel a hivatkozásra történő hivatkozás (*Blindzitat*) problémája. Megtörténhet, hogy valamely forrásunk egy másik fontos és a munkánk szempontjából nélkülözhetetlen forrásra hivatkozik, és azt idézi is szövegszerűen. Ebben az esetben igen csábító lehet az a megoldás, hogy nem keressük ki a más által hivatkozott eredeti forrást, hanem az éppen felhasznált anyagból egyszerűen átvesszük a hivatkozást és önálló hivatkozásként a szövegünkbe illesztjük. Amellett, hogy ez nem túl etikus, veszélyeket is rejt magában, mivel minden szövegben lehetnek tévedések, elgépelések, esetleg a forrásunk által nem jelölt kihagyások. Véleményünk szerint ebben az esetben az a helyes megoldás -- amennyiben nincs lehetőségünk vagy időnk hozzáférni az eredeti forráshoz --, ha jelezzük azt is, hogy ki idézi az adott munkát, melyik oldalon és hányadik jegyzetben.⁷⁸ Ez azonban csak a „B-terv” lehet, vagyis első körben meg kell próbálnunk beszerezni a hivatkozott munkát, és csak ennek kudarca esetén javasoljuk az „idézi xy” típusú hivatkozáskiegészítést.

Hasonló jellegű kérdéseket vet fel a tankönyvre történő hivatkozás. Érvelésünk egy jelentősebb részében kizárólag egy vagy több tankönyvre hivatkozni (amelyek összegző, szintetizáló művek) azért nem szerencsés, mivel azt az érzést keltheti az olvasóban, hogy nem fordítottunk kellő energiát az elsődleges

(szakirodalmi vagy jogforrási) anyagok feltárására. E kedvezőtlen benyomás elkerülése végett érdemes mindig kimerítően meghivatkozni az elsődleges forrásokat, és azok értelmezésénél, magyarázatánál kaphatnak szerepet a tankönyvi álláspontok.

Jelezni kell, hogy tudományetikaik kifogásolható az ún. hivatkozási kartellek (*citation cartels*, *Zitierkartelle*) működése. Ennek lényege, hogy szorosabb -- szakmai vagy baráti -- kapcsolatban álló szerzők rendszeresen hivatkoznak egymás műveire, azonban a köreikbe valamilyen okból nem tartozó szerzők munkásságát ignorálják.⁷⁹ Ezzel a fő probléma az, hogy jelentősen torzíja egy adott terület szakmai közösségének képét, hiszen azok a szerzők felülhivatkozottá válnak, akik részei e „csoportnak”, míg a többiek tevékenysége sokkal kevesebb figyelmet kap. Másrészt e gyakorlat az új impulzusok megjelenését is megnehezíti, hiszen a figyelmet a már bevett szerzők írásaira irányítja. Etikusként tehát az tekinthető, ha a vizsgált problémához érdemben hozzászóló összes szerző munkájára hivatkozunk, lehetőségeinkhez mérten.⁸⁰

4.6 Vélemények és kritikai visszajelzések

Itt egy fontos, de gyakran sajnós figyelmen kívül hagyott összefüggést szeretnénk tudatosítani: ha készen vagyunk az első szövegváltozattal, az nem jelenti azt, hogy a munkánk befejeződött. Az első változat elkészítésével valójában egy újabb munkafázis kezdődik el, amely ugyanolyan fontos, mint a korábbiak: ez a szövegünk javítása (önellenőrzés) és a visszajelzések gyűjtésének szakasza.

Ilyenkor az első lépés, ha viszonylag hosszabb időszakon keresztül „pihentetjük” a szöveget és utána újraolvassuk. Így már magunk is sok olyan potenciális hibát és problémaforrást kiszűrhetünk, amely a publikálás esélyeit rontaná. Az teljesen természetes, hogy az írás során nem vesszük észre minden gondolati bukfencet vagy bakugrást, pontatlan fogalomhasználatot vagy elírást, egyszerűen azért, mert az alkotás folyamatában ezek felett hajlamosak vagyunk elsiklani a koncentráció miatt. Azonban ha pár hét elteltével újraolvassuk a szöveget, számos hibát könnyedén észre vehetünk és kijavíthatunk. Az első mozzanat tehát az önellenőrzés, lehetőleg a szöveg hosszabb vagy rövidebb „pihentetését” követően.⁸¹

A következő nélkülözhetetlen lépés a külső kritikai visszajelzések összegyűjtése. Ezek nagyon sokat segíthetnek a szöveg csiszolásában, hiszen egy kívülálló, aki először találkozik a szöveggel, számos olyan problémára, hiányosságra mutathat rá, amelyek megoldása javíthat szövegünk tudományos értékén. A külső visszajelzések becsatornázására két megoldás létezik. Az egyik, ha mi magunk küldjük el a szöveget a szakmai közösség olyan tagjainak, akár idősebb, akár fiatalabb kollégáknak, akikről azt feltételezzük, hogy érdemben hozzá tudnak szólni témánkhoz. Jó esetben több olyan választ is kapunk, amelyeket felhasználhatunk munkánk tökéletesítésére. Nagyon fontos, hogy ezeket a hozzászólásokat mindig a legudvariasabban meg kell köszönni, még akkor is, ha nem kifejezetten járulnak hozzá a szöveghez, a hozzászólók ugyanis saját idejüket és energiájukat áldozzák arra, hogy nekünk próbáljanak segíteni.

A másik megoldás az intézményesített műhelyvitákban való részvétel, amikor egy intézmény (egyetem, kutatóintézet) felvállalja, hogy segítséget nyújt a szövegek előzetes megvitatásához (*faculty seminar*).⁸² Ez azért kedvező lehetőség, mert ha befogadják a szövegünket, akkor ezt követően a szervezők gondoskodnak a hozzászólók felkéréséről és a helyszínről. E műhelyviták kiváló alkalmat kínálnak munkánk további tökéletesítésére, az ott szerzett benyomások szubsztantív értelemben is hozzájárulhatnak a sikerhez -- többek között azért, mert nem tudhatjuk, ki mindenkinek kelti fel a műhelyvitára szóló felhívás az érdeklődését, és akár a témában jártas olyan kollégák is részt vehetnek rajta, akinek felkérésére magunk nem is mertünk volna gondolni.

Itt szeretnénk megjegyezni, hogy szerintünk az a szerencsés megoldás, ha egy tudományos publikáció -- legyen az monográfia vagy tanulmány -- nem kizárólag egyetlen ember önálló munkájával készül el. Gondoljunk bele: egy monográfia véglegesítésében ideális esetben részt vesznek a műhelyviták során hozzászóló kollégák, az ismeretlen *reviewer*-ek, a kiadó szakmai szerkesztője és az olvasószerkesztő. Azaz az önálló teljesítmények mögött mindig csapatmunka áll, és ennek köszönhetően válik az elért eredmény valóban tudományosan értékelhetővé. Éppen ezért kell megbecsülni, ha valaki bármilyen módon hozzájárul a munkánkhoz, hiszen enélkül az írásunk minden bizonnyal szegényebb maradt volna. Különösen fontos hangsúlyozni, hogy a tudományos munka szempontjából az érdemi kritika sokkal hasznosabb, mint a dicséret. Ha kritikát kapunk, annak mindig örülni kell, bármennyire is kellemetlen lehet, ugyanis kritizálni valamit mindig sokkal több munkát és energiát igényel, mint egyszerűen csak rámondani valamire, hogy jó és rendben van. Valójában a kritika minden esetben megtisztelő, mivel jelzi, hogy valaki vitára érdemesnek tartotta a munkánkat.

5. Publikálás folyóiratokban

Amikor a különféle vélemények megismerését és átvezetését követően rendelkezésünkre áll a befejezett kézirat, egy újabb kiemelkedő fontosságú stratégiai döntést kell meghoznunk: hol kívánjuk publikálni? Számos szempont merülhet fel e döntésénél, amelyeket természetesen lehetetlen kimerítően számba venni, ezért csak a leglényegesebbekre szorítunk. A könnyebb áttekinthetőség végett -- eltérő természetük és követelményeik miatt -- célszerű szétválasztani a hazai és a külföldi publikálás körülményeit.

Hazánkban a jogi folyóiratok egy része általános jellegű, azaz nem specializálódik egy meghatározott jogterületre, létezik azonban több jogterület-specifikus folyóirat is. A hazai publikálás esetében a döntő szempont véleményünk szerint -- az esetleges tematikus választás mellett -- a folyóiratok színvonala. Egy folyóirat színvonalát pedig az határozza meg, hogy milyen mértékben foglalkoznak a beküldött szövegekkel, ellenőrzik-e azokat szakmai, tartalmi és nyelvi szempontból, vagy pedig reflektálatlanul, a beküldött szövegek mechanikusan egymásutánjából állítják össze a számokat. Véleményünk szerint azokhoz a hazai folyóiratokhoz érdemes benyújtani egy kéziratot, amelyek gondoskodnak lektori vélemények beszerzéséről és érdemi szerkesztésről -- ugyanis ha átjut a szövegünk ezeken a szűrőkön, akkor az annak színvonalát (és nem mellékesen a többi szövegét is) garantálja. Másodlagos szempont lehet a folyóirat akadémiai besorolása, ennek ugyanis a későbbi akadémiai minősítések megszerzésénél lehet jelentősége. Az aktuális hazai akadémiai szabályozás A, B, C, és D kategóriájú folyóiratokat ismer⁸³ -- a kategóriabesorolások az anonim referatúra létén és a szerkesztőbizottság önállóságán, azaz intézményi függetlenségén alapulnak. Így a folyóiratok kategorizálása hasonló eredményre vezet, mintha a fentiekben említett minőségi követelményeket alkalmaznánk. Azt is megállapíthatjuk azonban, hogy a besorolási kritériumok számonkérése nem tekinthető minden esetben következetesnek.

A nemzetközi publikálás során a hazainál több tényezőt kell figyelembe vennünk.⁸⁴ A következőkben az angolszász/nyugat-európai tudományos publikálás követelményeire fókuszálunk, mivel jelenleg ez tekinthető a világ meghatározó akadémiai kultúrájának.⁸⁵

A legelső lépés a folyóirat kiválasztása, ami egyáltalán nem magától értetődő, ugyanis több százra tehető a nagy nyugati nyelveken megjelenő, jogtudománnyal foglalkozó folyóiratok száma. Több szempont alapján is elindulhatunk a folyóirat kiválasztásában. Magától értetődő a nyelvi alapú döntés. Jelenleg angol nyelvű folyóiratból van a legtöbb, így angolul a legszélesebb a publikálási lehetőségek köre. Fontos e pontnál arra az egyre elterjedtebb gyakorlatra is felhívni a figyelmet, hogy az európai folyóiratok egy része eredeti nyelvük mellett angolul is elfogad cikkeket, így gyakorlatilag kétnyelvű folyóiratként működik. Azaz angol nyelven nem angol nyelvű folyóiratokban is lehet publikálni Nyugat-Európában.⁸⁶ E gyakorlat hazánkban is terjedőben van, egyes folyóiratokba már itthon is lehet angol nyelvű írásokat küldeni.

Szintén önmagát kínálja a szakterület alapú folyóirat-választás,⁸⁷ mivel feltételezhető, hogy eleve a cikkünk témájával foglalkozó tudományos folyóirat nyitottabb lehet tanulmányunk közlésére és hatékonyabban elérheti a szakmai célközönséget, mint egy általános jellegű lap. Ebben az esetben is szembekerülhetünk azzal a helyzettel, hogy több, akár több tucat folyóiratot is érinthet kutatásunk témája, ilyenkor célszerű egyéb szempontokat is bevonni a mérlegelésbe.

Döntésünkben további lényeges szempont lehet a folyóiratok elismertsége és rangja. A nemzetközi jogtudományi folyóiratok rangsorolása erősen vitatott téma, hiszen a kritériumok kiválasztása az eredményt is determinálhatja. E rangsorokban általában fontos tényező az ún. *impakt faktor*,⁸⁸ amely matematikai módszerekkel összehasonlíthatóvá teszi az egyes folyóiratok hatását. Több rangsor is készült az elmúlt időszakban,⁸⁹ amelyek segíthetnek a döntésünkben, de érdemes azt az összefüggést is figyelembe venni, hogy minél jobb egy folyóirat helyezése ezeken a listákon és ezért valószínűleg annál jelentősebb a tudományos hatása, de annál nehezebb is bekerülni a szerzők közé. Véleményünk szerint az *impakt faktor* fontos a tudományos teljesítmény megítélésében, de nem az egyetlen mozzanat. Más oldalról úgy is fogalmazhatnánk, hogy a valódi választóvonal az *impakt faktor*tal rendelkező és az azzal nem rendelkező folyóiratok között húzódik, a tizedesekre és századokra való hivatkozás ehhez képest talán már másodrangú. A tudományos teljesítmények *impakt faktor* alapján történő értékelése egyike napjaink intenzív vitáinak, melyekben a megközelítés kritikusai és pártolói csapnak össze, gyakran igen vehemensen. Mivel mindkét érvrendszernek vannak plauzibilis elemei, nem kívánunk ebben állást foglalni, csak jelezni szeretnénk az *impakt faktor* fontosságát (ugyanakkor viszonylagosságát), mert ez is szerepet kaphat tevékenységünk megítélésében.

Amennyiben kiválasztottuk a megfelelőnek tűnő folyóiratot, fontos tudnunk, hogy a cikkünk több szűrőn is átmegy majd a megjelenésig.⁹⁰ Ideális esetben elsőként megnézi a szerkesztő-titkár (*editor*), aki arról dönt, hogy érdemes-e anonim *reviewer*-eknek továbbküldeni, megfelel-e a folyóirat tartalmi és formai elvárásainak. Ha a döntése pozitív, akkor általában két ismeretlen *reviewer* (vagy *referee*) kapja meg a szöveget, akik ésszerű határidőn belül -- ez a gyakorlatban hónapokat jelent -- elkészítik a véleményüket. A vélemények pozitívak vagy negatívak lehetnek, azaz javasolhatják vagy elutasíthatják a publikálást, de közös bennük, hogy minden esetben tartalmilag értékeli cikkünket, konkrét problémákra rámutatva. A legtöbb esetben a pozitív véleményezők is érdemi javításokat, átdolgozásokat javasolnak (*revise-and-resubmit*), és csak akkor érdemes visszaküldeni a cikket a szerkesztőségbe, ha ezekkel összhangba hoztuk. A vélemény alapján átdolgozott cikkünket általában visszaküldik a *reviewer*-nek, és ha ő is rábólint, akkor kerül az olvasószerkesztő elé.⁹¹ Az olvasószerkesztő nyelvi szempontból dolgozik a cikkünkkel, a legtöbb esetben további megjegyzéseket tesz és javításokat javasol. Nem ritka az egynél több forduló az olvasószerkesztőkkel történő levelezésben. Ha a cikk nyelvi szempontból is készen áll a publikálásra, akkor kerülhet a főszerkesztő/szerkesztőbizottság elé, ahol végleges döntést hoznak a megjelentetéséről és meghatározzák, hogy a folyóirat melyik számában adják ki. Nem szokatlan, hogy a főszerkesztő vagy a szerkesztőbizottság egyik tagja további megjegyzésekkel, javításokkal

visszaküldi a cikket a megjelenés előtt. Mint látható, egy cikk megjelentetése nem rövid folyamat, akár éveket is igénybe vehet, és a legkritikább esetben marad a cikkünk változatlan. Ez azonban nem baj, sőt ennek a folyamatnak az egyik legnagyobb hozadéka, mivel a többszöri átnézéssekkel, javításokkal cikkünk tudományos értéke is nő.⁹²

E munkamenet legneuralgikusabb pontja az anonim vélemények kezelése. Ha elutasítják, azt gyakran méltánytalannak érezheti a szerző, esetleg azt gondolhatja, hogy őt magát minősítik, és ez akár stresszhez, frusztrációhoz is vezethet. Próbáljuk meg a másik oldalról, a *reviewer*-ek szemszögéből megközelíteni a kérdést! Viszonylag könnyen rekonstruálható, hogy egy általában ingyen dolgozó, a tudományos elismertséggel motivált *reviewer* mit vár el egy szövegtől: (1) kiemelkedő jelentőségű a tézisünk és az érveink eredetisége, (2.) fontos, hogy mennyiben járulunk hozzá a tudományos diskurzushoz, netán feszegetjük-e az uralkodó, paradigmává szilárdult álláspontokat, (3.) mennyire elmélyült a kutatás, teszünk-e kísérletet az ellenérvek megválaszolására, (4.) a közlemény olvashatósága és érthetősége, (5.) milyen a tanulmány szerkezete, stílusa és helyesírása.⁹³ Összefoglalva: a *reviewer* mindig jól olvasható, érthető és követhető szöveget vár el a szerzőktől.⁹⁴ Célszerű ezért a fenti szempontok alapján is áttekinteni a kéziratunkat és esetleg tovább csiszolni leadás előtt.

Amennyiben elutasító véleményeket kapunk, és ez gyakran meg fog történni a komolyabb folyóiratoknál (egy szakértő szerint ha három elutasításra jut egy elfogadás, akkor az már nagyon jó eredmény⁹⁵), fontos, hogy azokat „ne vegyük a lelkünkre”. Nem szabad ezeket személyes sértésnek tekinteni, hanem sokkal célszerűbb, ha egyszerű munkafázisnak látjuk. A negatív véleményekből is nagyon sokat lehet tanulni, és -- *horribile dictu* -- az is előfordulhat, hogy a *reviewer*-nek igaza van, megalapozottan kritizálja tézisünket vagy mutat rá hiányosságokra. Ilyenkor a legjobb megoldás, ha megfogadjuk ezeket a kritikákat és a segítségükkel tovább dolgozunk a cikkünkön. Egy következő leadásnál már minden bizonnyal több esélyünk lesz egy ilyen módon „feljavított” változattal. Továbbá megközelíthető ez a probléma más oldalról is. Azért lehet érdemes a közleményünket egy valóban rangos folyóirathoz leadni, mert ha el is utasítják, ami igen valószínű, akkor is sokat tanulhatunk a véleményekből, és a kritikákat megfogadva már sokkal több esélyünk lehet egy másik, kevésbé neves folyóiratnál.⁹⁶

6. Előadások

6.1 Konferenciák és műhelyviták

A tudományos munka másik fontos összetevője a publikálás mellett az előadástartás. Ez természetesen nem választható le szigorúan a publikálásról, hiszen az előadások tárgya is mindig valamelyik (készülő) szövegünk. Ha a funkció szempontjából vizsgáljuk, akkor az előadások két nagy típusát különböztethetjük meg. Az első az az alkalom tartozik, ahol egy készülő anyagot mutatunk be, kifejezetten a visszajelzések „megszerzésének” igényével. Ezek az események az ún. műhelyviták (*workshop*, *working paper discussion*, *faculty seminar*, *roundtable discussion* stb.), melyekben közös, hogy általában szűk körben zajlanak és kevésbé formalizáltak, összehasonlítva egy nagyobb konferenciával. A műhelyviták az eszmecsere, a beszélgetés és a vita helyszínei, céljuk nem a reprezentáció, hanem a diskurzus, a tudományos párbeszéd.

A második csoportba sorolhatók a klasszikus sokszereplős, nagyobb hallgatósággal rendelkező, több szekciós, formalizált és akár több napos konferenciák, amelyeken már lezárt kutatási eredmények bemutatására kerül sor.⁹⁷ Itt a fő cél az elért eredmények minél szélesebb körben történő megismertetése, és a vita -- noha természetesen nem kizárt -- kisebb szerepet kap, mint a műhelyvitáknál. A hazai konferenciahagyomány kapcsán érdemes megjegyezni, hogy az előbbi megkülönböztetés nem tisztázott, a szakmai közösségtől és a körülményektől függően egy nagy konferenciának is lehet műhelyvita jellege, míg műhelyviták is válhatnak teljesen formálissá és reprezentatívvá. Érdemes minden esetben tájékozódni, hogy melyik megközelítés dominálja a megrendezendő eseményt.

A műhelyviták szervezését már érintettük a korábbi részekben, ezért kizárólag a konferencia-részvétel kapcsán foglalkozunk azzal a kérdéssel, hogy hogyan kerülhetünk be egy eseményre előadóként. A nemzetközi tudományos életben kétféle gyakorlat alakult ki e téren. Az első a meghívás. Számos konferencia meghívásos, ilyenkor a szervezők szabadon döntenek a résztvevőkről, akiknek a listáját a leggyakrabban a tudományos eredmények és az elismertség alapján állítják össze. Ebben az esetben reménykedhetünk abban, hogy egy munkánk felkelti a szervezők érdeklődését, de ennél többet nem tehetünk. A másik megoldás a részvétel kvázi demokratizálása, amikor a konferenciák nyitottak, bárki jelentkezhet a részvételre. A konferencia témáját és a részvétel feltételeit hirdeteményekben (*call for papers*) teszik közzé, beküldési határidő megjelölésével. A jelentkezéshez vagy a megtartandó előadás absztraktját, vagy az előadás alapjául szolgáló kéziratot kell elküldeni. Nehéz pontosan megmondani, hogy mi alapján választanak általában a szervezők, de véleményünk szerint két szempont döntő lehet: az absztrakt kapcsolódása a konferencia témájához és annak innovatív jellege, valamint a beküldő tudományos elismertsége (tudományos fokozat, korábbi publikációk, korábbi előadások).

6.2 Prezentáció, előadásmód, stílus

A tudományos előadások során általában használunk valamilyen szemléltetőeszközt. Ezek közül bevett a prezentáció (a leggyakrabban *PowerPoint* vagy *Prezi*) és a rövid nyomtatott összefoglaló (*handout*), amely az előadást megelőzően vagy annak kezdetén kiosztva hozzáférhető a hallgatóság számára. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy ezekre az eszközökre szükség van, mivel követhetőbbé teszik az előadásunkat, és ezzel a tudományos eredmények hatékony közvetítését segítik elő. A prezentáció az előadót is segítheti, hiszen számára egyfajta sorvezetőként szolgál, és ez különösen akkor lehet hasznos, ha egy új témáról először adunk elő.

Fontos, hogy se a prezentációt, se a *handout*-ot ne zsúfoljuk tele információval. Ha egy prezentáció túl sok és túlzottan sok szöveget tartalmazó diából áll, az rontja előadásunk befogadhatóságát, hiszen a hallgatóság inkább a diáinkkal és nem a mondanivalónkkal foglalkozik majd. Az is kerülendő, hogy a diák szó szerint és szinte teljes egészében visszaadják az elmondottakat. Egy jó prezentáció diái általában csak a kulcsfogalmakat, központi állításokat tartalmazzzák, és céljuk nem az előadás szövegszerű közvetítése, hanem az, hogy a hallgatóságnak egyfajta vezérfonalat kínáljanak az előadás gondolatmenetének követéséhez. Diáink háttere sima és egyszerű legyen, nem érdemes látványos grafikai megoldásokat alkalmazni, mert azok csak elvonják az előadástól a figyelmet. Továbbá mindig legyen éles kontraszt a háttér és a szöveg vagy ábrák között, segítve a jobb felismerhetőséget.

Ha bármilyen kérdés merül fel bennünk a diáink kapcsán (betűtípus, színek használata, animációk stb.), érdemes mindig a hallgatóság szemével rájuk pillantani és azonnal tudni fogjuk a választ. Talán itt érvényes leginkább a következő mondás: a kevesebb több; ha erre figyelünk, nagyot már biztosan nem hibázhatunk.⁹⁸ Az időtervezés szempontjából általában két és fél vagy három percre érdemes egy diát számolnunk, azaz egy 15 perces előadásra bőven elegendő öt dia.

Az előadások módját és stílusát természetesen nem lehet tananyagszerűen megtanítani. Ez a készség a gyakorlatban alakul ki, részben saját hibáinkból és mások példáiból okulva; továbbá szorosan összefügg az egyén személyiségével is.⁹⁹ Ezért a legfontosabb tanács, hogy gyakorolni kell, azaz rendszeresen kell előadásokat tartani. Az is teljesen természetes, hogy első előadásaink során feszültek, idegesek vagyunk, azonban a rendszeresség, a rutin megszerzése segít e kezdeti kellemetlenségeken.

Tapasztalataink alapján a következő jó tanácsokat szeretnénk megfogalmazni:¹⁰⁰

1. Mindig figyeljünk a hallgatóságra! Egyrészt figyelembe kell vennünk, hogy kinek beszélünk, mivel a sikeres kommunikáció érdekében mindig a hallgatósághoz kell alakítanunk a mondanivalónkat. Nyilvánvaló, hogy teljesen más egy szűk szakmai körnek előadást tartani, mint egy főleg érdeklődő egyetemistákból álló hallgatóságnak. Másrészt figyelnünk kell a hallgatóság nem verbális visszajelzéseire, amire a legjobb módszer a szemkontaktus részleges fenntartása.¹⁰¹ Ha azt látjuk, hogy a figyelem csökken, az egyik tézisünket a többség nem tudja követni, akkor még az előadás során reagálhatunk erre a helyzetre, és így fenntarthatjuk a sikeres kommunikáció feltételeit.

2. Csak a lényegre koncentráljunk! Az természetes, hogy egy 15-20 perces előadásban¹⁰² nem lehet egy több éves kutatás eredményeit kimerítően elmagyarázni. Ha megpróbálunk mégis végigrohanni az anyagon, végighadva azt, akkor számíthatunk arra, hogy előadásunk sikertelen lesz. Ezért a jó megoldás, ha csak a valóban fontos, a diskurzust valamilyen módon érintő megállapítások kimerítő ismertetésére szorítunk -- különösen azért, mert ezzel a későbbi vita és a kérdések lehetőségét is megteremtjük.

3. Építsük fel tudatosan az előadásunkat -- egy jó előadás mindig retorikai teljesítmény is! Egy előadás sosem egy szöveg felolvasása, attól minőségileg is eltér.¹⁰³ Azaz tudatosan kell felépítenünk, és erről sokat tanulhatunk az antik retorikaelméletből is. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy szónokká kell válnunk, de az antik örökség több pontja is hatékonyan alkalmazható napjainkban. Ezek közül kettőt emelnénk ki, a többi részletesen megtalálható a hivatkozott munkában. Elsőként: minden nyilvános beszéd célja a hallgatóság meggyőzése, ezért előadásaink gerince az érvelés (*argumentatio*). Ennek során az érveinket kívánjuk igazolni, amelyhez számos érvtípus (személyi, tárgyi, jogszabályi stb.) áll rendelkezésünkre. A jó érvelés mindegyikből merít, de a tudományos előadásokban a tárgyi érvelésnek kell a leghangsúlyosabbnak lennie. Másodsorban: az előadások szerkezetében kiemelt szerepet tölt be a kezdet és befejezés (*principium, praeoratio*). Indulásként nagyon fontos a hallgatóság figyelmének megragadása és szimpátiájának megszerzése (*captatio benevolentiae*), mivel barátságos és érdeklődő közegben sokkal könnyebb az üzenetünket átadni és meggyőzően beszélni. A zárás legalább ugyanilyen jelentőségű, ugyanis ekkor koronázzuk meg az érvelésünket, és a hallgatóság a legnagyobb valószínűséggel azt az üzenetet jegyzi meg, amelyet a legvégén hangsúlyozunk.¹⁰⁴

4. Bánjunk óvatosan a testbeszéddel, a gesztusokkal és a humorral! A nem verbális kommunikáció fő funkciója a verbális közlés támogatása.¹⁰⁵ Éppen ezért előadásunkat érdemes gesztusokkal és gesztikulálással „támogatni”. Finom kézmozdulatok, esetleg a diáinkra mutogatás kihangsúlyozhatja fő téziseinket, a hallgatóság figyelmét metakommunikatív szinten is ráirányítva azokra. Ha okosan használjuk ezeket az eszközöket, az a sikeres kommunikáció esélyeit is növelheti, de fontos, hogy ne essünk át a túlloldalra. A jogtudományi előadás sosem *stand-up comedy* vagy *one-man show*, annak alapvetően nem rólunk és a gesztusainkról kell szólnia, hanem azokról a tézisekről és eredményekről, amelyeket át szeretnénk adni! A túlzott magamutogatás általában alkalmas az ellenérvzés kiváltására a tudományos közegben. Ugyanez érvényes a humorra is. Amennyiben visszafogottan és a témához kapcsolódva esetleg rámutatunk egy humoros összefüggésre vagy például egy

ismert viccet adaptálunk az adott szaktudományos közegre, az alkalmas lehet a figyelem felkeltésére és a hallgatóság szimpátiájának megnyerésére. De ha ezt túlzásba vesszük, az komolyan visszaüthet, mivel a hallgatóságban azt az érzést válthatja ki, hogy egy komolytalan ember áll előttük.

5. Úgy építsük fel az előadásunkat, hogy a lényeges tézisünket többször is megismételhessük. Az emberi kommunikációval foglalkozó tudományok egyik közhelye, hogy a beszéd tartalmának egyharmada automatikusan elvész a hallgatóság számára.¹⁰⁶ Azaz az emberi figyelem jellege és a körülmények miatt szükségképpen erodálódik a közlés, éppen ezért kiemelkedő jelentőségű olyan technikák alkalmazása, amelyek javítják az információátadást. Ennek kitüntetett módja az ismétlés. Célszerű, ha az előadásunknak van egy ún. fókuszmondata -- a legfontosabb tézis, mondanivalónk lényege --, és az előadást úgy kell felépíteni, hogy ez többször is elhangozhasson. Például már a bevezetésben utalunk rá, előkerül az érvelésben, és a lezárásban is hangsúlyozzuk.

6. Mindig legyünk udvariasak! Az udvariasság nem felesleges formáság, hanem komoly szerepe van a nyilvános szereplésekben.¹⁰⁷ Az udvariasság gesztusai teremtik meg ugyanis azt a helyzetet, amelyben az érdemi eszmecsere elkezdődhet, mivel lehetővé teszik, hogy két vagy több ember egymásnak a tiszteletet megadva valódi „beszélgetést” kezdhessen. Amennyiben áthágjuk az udvariasság legalapvetőbb normáit, akkor azzal a mondanivalónk sikeres kommunikálását tesszük lehetetlenné és egyéni elismertségünket romboljuk, mivel -- kvázi -- kiírjuk magunkat a közegből.

A tudományos konferenciák egyedi udvariassági szabályai közül kiemelkedően fontos, hogy mindig köszönjük meg a meghívást és a kérdéseket, ezzel ugyanis megadjuk a tiszteletet a szervezőknek és résztvevőknek. Komoly udvariatlanságnak számít, ha egy konferencián csak a saját előadásunkra megyünk be, mivel így közvetetten negatív értékelést mondunk a többi előadóról. Hasonló a helyzet a másik előadása alatt folytatott látványos, szembevethető olvasással vagy számítógépezéssel -- ha nem érdekel egy vagy több előadás, még mindig jobb, ha egyszerűen kimegyünk, annak ugyanis sok oka lehet, és ezért nem veszik sértésnek. Végül arra is érdemes utalni, hogy sokkal sikeresebbek lehetünk, ha nem akarunk túlzottan okosnak tűnni és nem akarjuk vélt szellemi fölényünket állandóan bizonyítani. A szerénységet általában is értékeli a közegben.

7. A jó kérdés és hozzászólás a témáról és nem az előadóról vagy a vitapartnerről szól! Az előadásokat követő kérdéseknél és hozzászólásoknál mindig szem előtt kell tartani, hogy ez nem a személyeskedés terepe. Fontos, hogy sose alázzuk meg az előadót -- már csak azért sem, mert még nagy eséllyel összefuthatunk vele az elkövetkezendő évtizedekben más szakmai rendezvényeken --, hanem a kérdezést és hozzászólást mindig tekintjük egy lehetőség felajánlásának arra, hogy az előadó jobban kifejtse a téziseit, és így mi jobban megismerhessük azokat. Ezen túl a konferencia-hozzászólások azt is megmutathatják, hogy ki és mennyire van otthon az adott témában, és érdekes adalékokkal gazdagíthatják a vitát.

Ha előadóként kérdést kapunk, akkor azt sosem sértésként kell felfogni, hanem lehetőségként arra, hogy jobban elmagyarázhassuk a mondanivalónkat. A válasz mindig legyen barátságos, sose legyen túl hosszú. Ha úgy látjuk, hogy a kérdező további szeretné folytatni a vitát, akkor érdemes felajánlani, hogy a szünetben -- immár négy szemközt -- térjünk vissza a kérdésre.

6.3 A konferencia mint *networking*

A tudományos eszmecsere lehetősége mellett a konferenciák másik funkciója az, hogy kiváló alkalmat kínálnak a szakmai kapcsolatépítésre. Az előadások, szekcióülések során számos hasonló érdeklődésű kollégát ismerhetünk meg, és ez a kapcsolati tőke igen hasznos lehet a jövőben, a karrierépítés során. Nem akarunk képmutatók és álszerények lenni: a kapcsolatépítés nélkülözhetetlen, azonban ha azt túlzottan előtérbe állítjuk, annak veszélyei is lehetnek, nem csak haszna.

A legnagyobb veszély, ha a tevékenységünkben áttolódik a hangsúly az érdemi tudományos munkáról a kapcsolatépítésre. A kapcsolatépítésben elért sikerek, noha rövid távon is komoly hozadékuk lehet, önmagában nem elégségesek egy tudományos karrierhez, hiszen alapvetően mindig a tudományos eredmények számítanak. Ha egyre több időt fektetünk a „konferenciázásba” és a kapcsolatépítésbe, akkor az hosszabb távon a tudományos teljesítményünk rovására mehet, ugyanis nem marad elég időnk dolgozni.¹⁰⁸ Érdemes mindig az arany középútra, egyfajta kiegyensúlyozottságra törekedni a nyilvános szereplések és a tudományos munka között. Arra is ajánlatos figyelni, hogy a szakmai kapcsolatok kialakítása során -- minden határozottság mellett is -- kerüljük a többiek „zaklatását”, folyamatos zavarását, mert ez inkább kedvezőtlen hatásokat válthat ki.

6.4 Konferenciák szervezése

A konferenciák és egyéb szakmai rendezvények szervezésénél általában elég a józan észre és a konvencionális racionalitásra támaszkodni. Másrészt a szakirodalomból¹⁰⁹ és a tapasztaltabb kollégák tanácsaiból is sokat tanulhatunk. Emiatt csak néhány, nagyon alapvető kérdésre szeretnénk rámutatni.

A rendezvények időzítése nem is olyan egyszerű, mint elsőre gondolnánk. Nagyon fontos részletesen feltérképezni, hogy az adott időszakban milyen más rendezvényeket terveznek, és mindenképpen próbáljuk meg elkerülni az ütközéseket. A programok keresztbeszervezése egyrészt ronthatja a kapcsolatunkat a másik rendezvény szervezőivel, mert általában nem szeretik, ha „rászerveznek” egy már korábban meghirdetett

eseményre, másrészt jelentősen csökkentheti a résztvevők számát. Egyszóval az időpont megválasztásánál nagyon körültekintően kell eljárni.

A programot mindig rugalmasra kell tervezni bizonyos ésszerű határok között. A legvártalanabb dolgok fordulhatnak elő -- mondjuk a szélsőséges időjárás miatt késik a résztvevők egy része, elromlik a projektor, az egyik előadónak váratlanul hamarabb kell távoznia stb. --, ezért célszerű kreatívan kezelni az előre összeállított programot. Az időkeret tervezésekor inkább több időt számítsunk egy szekcióra, mint kevesebbet, mert megtörténhet, hogy egy előadás és az azt követő vita elhúzódik, és ekkor kevésbé borul fel a program.

A résztvevők előzetes regisztrációja sok szempontból hasznos megoldás, noha a jelentkezők kiválasztása meglehetősen munkaigényes. Amennyiben erre kérjük a potenciális résztvevőket, akkor a létszám szempontjából pontosabban tervezhetővé válik a rendezvény, ami segít a helyszín kiválasztásában is. (Nincs annál kellemetlenebb egy szervezőnek, ha alig lézeng valaki egy több száz fős előadásban vagy ha egy szemináriumi szobában még a földön is ülnek.) Nem utolsósorban a rendezvényhez kapcsolódó büfé megszervezését is segíti a létszám ismerete, ami sokat jelenthet a költséghatékonyság szempontjából.

7. Miért érdemes a jogtudományt etikusan művelni?

A jogtudomány képviselőinek -- mint minden más olyan hivatás esetében, amelynek művelői részben a nyilvánosság terében végzik tevékenységüket -- társadalmi értelemben is felelősséget kell vállalniuk a tevékenységükért. E felelősség természetes, hiszen tetteik, megnyilvánulásaik mind-mind alakítják a jogi és a politikai kultúrát, így általános kultúránkat is, továbbá tevékenységük is ebben a közegben értelmeződik. A jogtudománynak komoly felelőssége van a jogi-politikai kultúra mélyrétegeinek formálásában és alakításában, és éppen e fontos szerep miatt várható el a jogtudósoktól az etikus magatartás, ezzel is igazodási mércét kínálva a jogi-politikai diskurzus további szereplőinek.¹⁰

Véleményünk szerint a magyar társadalom -- és jogi-politikai kultúra -- immár több évtizede fennálló, mély lélektani megosztottságot, már-már meghasonlottságot előidéző válságának gyökerei részben az etikus magatartással kapcsolatos hazai félreértésekre vezethetők vissza.¹¹ Nem titkoljuk, szerintünk jogtudománnyal csak etikusan érdemes, sőt lehet foglalkozni.

Az etikus magatartás¹² -- a látszat ellenére -- igenis megéri mind egyéni, mind össztársadalmi szinten. Ez egyéni szempontból azt jelenti, hogy aki etikusan viselkedik és akiről ezt a környezete is tudja, annak a szava többet ér. Ennek társadalmi szintű következménye pedig az, hogy az etikus magatartás hosszú távon általában erősíti a bizalmat. A bizalmi szint javulása pedig hozzájárul a társadalmi tevékenységek hatékonyságához, ami pedig össztársadalmi szinten képes pozitív hatásokat kiváltani.¹³

Az előbbiek miatt a legalapvetőbb etikai normák betartása nem ártatlan naivitás, hanem sok szempontból racionális magatartás. Ugyanis ha a közeg fejlődik és javul körülöttünk, akkor annak az előnyeit mi is élvezhetjük, például a kiszámíthatóságon keresztül. Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az erkölcsstelenség -- legyen az a legapróbb hazugság -- később megbosszulja magát, gyakran nem várt helyzetekben és pillanatban. Ha ezeket a „meglepetéseket” el kívánjuk kerülni, a legegyszerűbb, ha nem adunk erre esélyt.

Az etikus hozzáállással személyes hitelességünket is erősítjük. Márpedig a személyes hitelesség, noha lassú építkezés eredménye, ebben a szakmában is nélkülözhetetlen, elég csak Arisztotelész meglátására gondolni, aki szerint az *ethosz* nélkülözhetetlen a sikeres nyilvános fellépéshez.¹⁴

Véleményünk szerint a nyilvánvalóan etikátlan cselekvéssel önmagunkról állítunk ki szegénységi bizonyítványt. Egyrészt azért, mert kiváltjuk a szakmai közösség elítélését, másrészt azt is nyilvánvalóvá tesszük, hogy önbizalomhiánnyal küzdünk -- hiszen etikátlan cselekedetünk annak beismerése, hogy etikus eszközökkel képtelenek lennénk sikert elérni.

¹ Thomas KUHN a klasszikus tudományos tevékenységet „rejtvényfejtő kutatásnak” nevezi, jól kifejezve annak lényegét, mely az egyes alapvető tételek folyamatos fejlesztésében (és későbbi megkérdőjelezésében) áll. Lásd Thomas S. KUHN: *A tudományos forradalmak szerkezete* [ford. Dániel] (Budapest: Osiris² 2002) 36--54.

² A témaválasztást alapjaiban befolyásolhatja, ha egy kutató egy ún. projektállás keretében dolgozik (ami fiatal kutatókkal gyakran megyesik). Ebben az esetben az itt taglalt témaválasztási szabadság nem áll a rendelkezésére, hanem a projekt keretei között, annak céljait elfogadva kell kutatói tevékenységet végeznie.

³ A témaválasztás nehézségeit kiválóan érzékelteti Umberto ECO klasszikus művében, felvetve többek között a témaválasztás vertikális és horizontális problémáit (monografikus vagy körképszerű téma), a történeti és elméleti dimenzió jelentőségét, valamint a témák politikusságának kérdéskörét. Lásd Umberto ECO: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* [ford. KLUKON Beatrix] (Budapest--Szentendre: Gondolat--Kairosz² 1996) 24--64.

⁴ Vö. CUERDA RIEZU véleményével, aki egyenesen azt javasolja, hogy a témaválasztásnál mindig legyünk kíváncsiak, imaginatívak, és ne féljünk a gyermeki miért? kérdésektől sem. Antonio CUERDA RIEZU: *Cum laude: guía para realizar una tesis doctoral en derecho* (Madrid: Tecnos 2008) 23. A kérdés általános kontextusáról, a kutatói szabadság kérdésköréről részletesen lásd Eric BARENDT: *Academic Freedom and the Law* (Oxford and Portland, Oregon: Hart 2010) 15--49.

⁵ REZSŐHÁZY Rudolf történész-szociológus igen találóan mutat rá erre a problémára: „A tudományos munka és az azt kísérő gondolkodás sosem fejeződik be. Egy válasz mindig új kérdésselvetéseket teremt, és maguk a határok is azért vannak, hogy túllépjünk rajtuk.” Rudolf REZSOHAZY: *Sociologie des valeurs* (Paris: Armand Collin 2006) 172.

⁶ Két klasszikus példa napjainkból: mind a globalizáció, mind a globális kormányzás (*global governance*) fogalmát olyan széles körű jelentésrétegekkel ruházták fel napjainkra, hogy gyakorlatilag elveszítették tudományos értéküket, mivel ezek alapján gyakorlatilag bármit jelenthetnek.

⁷ Vö. Nicola GREEN: „Formulating and Refining a Research Question” in Nigel GILBERT (szerk.): *Researching Social Life* (London: Sage ³2008) 47–49.

⁸ Vö. Robert CRYER et al.: *Research Methodologies in EU and International Law* (Oxford: Hart 2011) 8.

⁹ Részletesen lásd FERENCZY Endre: „Jogtudományi művek a klasszikus és modern egyetemeken: a monográfia” *Állam- és Jogtudomány* 2011/2, 263–293.

¹⁰ Sok igazságot tartalmaznak azok a vélemények, amelyek szerint ha a kutató azt szeretné, hogy műveit olvassák és idézzék, nem érdemes tanulmánykötetbe írnia, ugyanis azok internetes elérhetősége nem megoldott, az idézettségi adatokból kirajzolódó tendenciák pedig azt mutatják, hogy szinte kizárólag azokat a munkákat idézik, amelyek valamilyen formában online is elérhetők. Ennek természetesen oka az internetes források könnyebb elérhetősége, amelynek révén sok időt és energiát lehet spórolni a könyvtári kutatással ellentétben, ezenfelül az internetes kiadás anyagilag kedvezőbb megvalósíthatósága is. Lásd Dorothy BISHOP: „How to bury your academic writing”; <http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2012/08/29/how-to-bury-your-academic-writing>.

¹¹ Vö. CRYER (8. lj.) 105; Petra STYKOW et al.: *Politikwissenschaftliche Arbeitstechniken* (Paderborn: Fink ²2010) 74; a hazai irodalomból DRINÓCZI Tímea: „A recenzióirásról” *Jogtudományi Közlöny* 2009/6, 293–295.

¹² CRYER (8. lj.) 1–2.

¹³ CRYER (8. lj.) 11.

¹⁴ A jogtudományi módszertanokról áttekintésként lásd James BRYCE: „The Methods of Legal Science” in SZABADFALVI József (szerk.): *Történelmi jogtudomány -- Historical Jurisprudence* (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2000) 139–176; Sir Paul VINOGRADOFF: „Methods of Jurisprudence” in Sir Paul VINOGRADOFF: *Custom and Right* (Union, NJ: The Lawbook Exchange 2000) 1–20; Léontin-Jean CONSTANTINESCO: *Traité de droit comparé II. La méthode comparative* (Paris: LGDJ 1974); Thomas C. GREY: „Langdell’s Orthodoxy” *University of Pittsburg Law Review* 1983, 1–53; Mike McCONVILLE -- Wing HONG CHUI (szerk.): *Research Methods for Law* (Edinburgh: Edinburgh University Press 2007); Karl LARENZ: *Methodenlehre der Rechtswissenschaft* (Berlin et al.: Springer ³1995).

¹⁵ CRYER (8. lj.) 9.

¹⁶ CRYER (8. lj.) 14.

¹⁷ Thomas J. MÖLLERS: *Juristische Arbeitstechnik und wissenschaftliches Arbeiten* (München: Franz Vahlen ²2002) 73.

¹⁸ Ez találó kifejezés forrása FÖLDI András: „Monográfia a jogösszehasonlítás történetéről” *Jogtudományi Közlöny* 2013/1, 46.

¹⁹ Caroline MORRIS -- Cian MURPHY: *Getting a PhD in Law* (Oxford: Hart 2011) 44.

²⁰ A magyar és angol nyelvű jogi adatbázisokról részletesen lásd ACZÉL-PARTOS Adrienn írását e kötetben [xxx majd aktualizálandó].

²¹ A könyvtári kutatás részleteiről lásd ECO (3. lj.) 75–101. Hazánk jogi könyvtáiról és gyűjtési körükről részletesen lásd Aczél-Partos Adrienn írását e kötetben (xxx).

²² Az angolszász tudományos világban ezt *skim reading*nek (gyorsolvasásnak) nevezik. Részletesen lásd Ruth Ann MCKINNEY: *Reading Like a Lawyer. Time-Saving Strategies for Reading Law Like an Expert* (Durham NC: Carolina Academic Press 2005).

²³ STYKOW (11. lj.) 57.

²⁴ STYKOW (11. lj.) 31–60.

²⁵ STYKOW (11. lj.) 42.

²⁶ Vö. STYKOW (11. lj.) 34–37.

²⁷ STYKOW (11. lj.) 33.

²⁸ Vö. MCKINNEY (22. lj.) 97–104.

²⁹ STYKOW (11. lj.) 44.

³⁰ STYKOW (11. lj.) 55.

³¹ MORRIS--MURPHY (19. lj.) 79.

³² Vö. MORRIS--MURPHY (19. lj.) 80–81.

³³ STYKOW (11. lj.) 61.

³⁴ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 82.

³⁵ MÖLLERS (17. lj.) 102.

-
- ³⁶ STYKOW (11. lj.) 185; Richard ACZEL: *Hogyan írjunk esszét?* [ford. SZEGEDY-MASZÁK Anna] (Budapest: Osiris 2000) 73.
- ³⁷ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 84.
- ³⁸ MÖLLERS (17. lj.) 82.
- ³⁹ MÖLLERS (17. lj.) 80-81.
- ⁴⁰ ACZEL (36. lj.) 89.
- ⁴¹ STYKOW (11. lj.) 186.
- ⁴² ACZEL (36. lj.) 60.
- ⁴³ MÖLLERS (17. lj.) 102.
- ⁴⁴ ACZEL (36. lj.) 59, MÖLLERS (17. lj.) 123.
- ⁴⁵ CUERDA RIEZU (4. lj.) 81--84., ACZEL (36. lj.) 92.
- ⁴⁶ Ez a tisztelet többek között abban is kifejeződhet, hogy a szövegbe időnként, ahol ezt az érvelés indokolja, ún. útjelzőket (*landmarks*) helyezünk el. Ezek lehetnek „helyzetbeli” (eddig ezzel a kérdéssel foglalkoztunk, ezután erre a problémára fókuszálunk stb.) és „időbeli” útjelzők (adott szerző x évben publikált az elemzett cikket, ekkor és ekkor fogadták el a vizsgált jogszabályt és annak módosítását stb.). CRYER (8. lj.) 126.
- ⁴⁷ ACZEL (36. lj.) 114.
- ⁴⁸ MÖLLERS (17. lj.) 124.
- ⁴⁹ ACZEL (36. lj.) 112.
- ⁵⁰ ACZEL (36. lj.) 97., MÖLLERS (17. lj.) 106.
- ⁵¹ MÖLLERS (17. lj.) 113.
- ⁵² Az irodalom természetéről és az irodalmi nyelv tudományos nyelvvél való összevetéséről lásd René WELLEK - Austin WARREN: *Az irodalom elmélete* [ford. SZILI József] (Budapest: Osiris 2006) 20--28. További tájékoztató pont lehet Alekszander SZOLZSENYICIN ars poeticája, mely szerint „az íróknak egyetemes és örök témákkal kell foglalkoznia”. s.n. „Alexandre Soljenitsyne, un phénomène nouveau de la littérature soviétique” *Documentation sur l'Europe Central* 1973/3. 249.
- ⁵³ ACZEL (36. lj.) 106.
- ⁵⁴ MÖLLERS (17. lj.) 108.
- ⁵⁵ ACZEL (36. lj.) 96.
- ⁵⁶ MÖLLERS (17. lj.) 114.
- ⁵⁷ ACZEL (36. lj.) 101--102.
- ⁵⁸ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 114.
- ⁵⁹ MÖLLERS (17. lj.) 105.
- ⁶⁰ A semmitmondó kifejezésektől és nyelvi fordulatoktól is érdemes tartózkodni. Lásd ACZEL (36. lj.) 93.
- ⁶¹ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 117.
- ⁶² MÖLLERS (17. lj.) 123.
- ⁶³ ACZEL (36. lj.) 96.
- ⁶⁴ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 142.
- ⁶⁵ MÖLLERS (17. lj.) 86. A tézis megfogalmazásánál nagyon fontos, hogy bízzunk az ösztöneinkben. Általános tapasztalat, hogy a tudományos tézisek jelentős része először intuitívan, ráérezésszerűen fogalmazódik meg, és csak a rendszeres kutatást követően vagyunk képesek azt bizonyítani. Nem szabad tehát azonnal elvetni a legváratlanabb pillanatokban beugró gondolatokat, mivel lehet, hogy későbbi munkánk kiindulópontjaivá is válhatnak. CUERDA RIEZU (4. lj.) 19--22.
- ⁶⁶ ACZEL (36. lj.) 125.
- ⁶⁷ ACZEL (36. lj.) 11.
- ⁶⁸ ACZEL (36. lj.) 57.
- ⁶⁹ ACZEL (36. lj.) 130.
- ⁷⁰ ACZEL (36. lj.) 118.
- ⁷¹ E témáról kimerítően lásd GYURGYÁK János: *Szerzők és szerkesztők kézikönyve* (Budapest: Osiris 1997).
- ⁷² Vö. Btk. 329. § és 1999. évi LXXVI. tv. a szerzői jogról 94. §.
- ⁷³ Vö. Peter HÄBERLE -- Alexander BLANKENAGEL „Fußnoten als Instrument der Rechtswissenschaft” *Rechtstheorie* 1988, 116--136.
- ⁷⁴ Az idézés részletszabályainak kimerítő -- tíz elemből álló -- felsorolását lásd ECO (3. lj.) 187--195.
- ⁷⁵ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 131. Hasonló a helyzet azokkal a szerzőkkel, akik nem tesznek mást, mint megismételnek egy korábbi gondolatot.
- ⁷⁶ Lásd részletesen *Chicago Manual of Style. The author-date system*; <http://library.williams.edu/citing/styles/chicago2.php>.
- ⁷⁷ Amennyiben internetes forrásra hivatkozunk offline anyagban, akkor a túl hosszú webcímek (URL) lerövidíthetők: *decenturl.com* vagy *goo.gl*. Érdemes ezt a szolgáltatást igénybe venni, mert nem csak „jobban néz ki”, de könnyebben megtalálhatók így a honlapok.

⁷⁸ Vö. MÖLLERS (17. lj.) 127--128.

⁷⁹ A lábjegyzetekben feltűnő vagy épp fel nem tűnő nevek néha tudományos vagy világnézeti csoportthovatartozást is jeleznek, lásd HÄBERLE--BLANKENAGEL (73. lj.) kül. 129.

⁸⁰ Vö. pl. a Német Államjogászok tudományetikai irányelveinek 14. pontját, amely ezt a gyakorlatot itéli el. *Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer - Leitsätze. Gute wissenschaftliche Praxis im Öffentlichen Recht*, 2012. október 3.; <http://www.staatsrechtslehrer.de>.

⁸¹ CUERDA RIEZU (4. lj.) 115.

⁸² Ilyenek például a PPKE Jog- és Államtudományi Karán 2010 óta rendszeresen szervezett Pázmány jogi műhelyszemináriumok, amelyek kifejezett célja még nem publikált szövegek megvitatása. Lásd <http://www.plwp.jak.ppke.hu/hu/oktatoi-muhelyvitak.html>.

⁸³ Részletesen lásd az MTA doktora cím megszerzésével kapcsolatos szabályok: az MTA IX. Gazdaság és Jogtudományok Osztály doktori követelményrendszere, az osztály által elfogadott folyóiratlisták, speciális szakterületi szempontok; http://mta.hu/ix_osztaly_cikkei/doktori-ugyek-121451.

⁸⁴ Külön fel szeretnénk hívni a figyelmet arra, hogy egyes folyóiratok ún. *exclusive submission policy*-t folytatnak. Ennek lényege az az elvárás, hogy a cikkünket ne nyújtsuk be párhuzamosan más folyóiratoknak is. Erről érdemes tájékozódni és a publikációs stratégiát ennek fényében kialakítani. Ha ugyanis egy ilyen folyóiratnál elfogadják a cikkünket és valamilyen okból mégis egy másik folyóiratnál közöljük, akkor ezzel egész életünkre kizárjuk magunkat a folyóirat szerzői köréből. Különösen fontos lehet ez, ha valamelyik nagy elektronikus rendszeren keresztül nyújtjuk be a cikket, mivel itt sokkal könnyebb ellenőrizni a többszörös leadást. Arra is érdemes figyelni, hogy a nemzetközi folyóiratok általában nem támogatják, ha egy korábban már megjelent cikket kívánunk -- nem alapvető változtatásokat követően -- náluk újra publikálni. Érdemes mindig előre jelezni, ha a cikk vagy egy része már korábban megjelent munkánkon alapul, mert így jelentős későbbi kellemetlenségeket kerülhetünk el.

⁸⁵ Tökéletes angolsággal írt formaleveleket, amelyekkel a szerkesztőségekhez érdemes fordulni, találhatunk az interneten. Jó forrás ehhez (további gyakorlati tanácsokkal az angolszász publikációs szokásokra nézve) pl. Thom BROOKS: „Publishing Advice for Graduate Students”; <http://ssrn.com/abstract=1085245>.

⁸⁶ Pl. *Revue internationale de droit comparé, Rechtstheorie, Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*.

⁸⁷ Érdemes feltennünk magunknak a kérdést, hogy vajon a tanulmányunk pontosan milyen problémát vizsgál és a cikkünk vajon miért érdekelné egy adott folyóirat szerkesztőjét. Ha e két kérdésre önbecsapás nélkül tudunk meggyőző válaszokat adni, akkor ez segíthet eldönteni, hogy érdemes-e a kiválasztott folyóiratnak tényleg elküldeni a tanulmányunkat. CRYER (8. lj.) 2, 6.

⁸⁸ A folyóiratok impakt faktora azt méri, hogy egy adott évben milyen gyakran idézik a folyóiratnak a megelőző két évben megjelent „átlagos cikkét”. Úgy számítják ki, hogy a folyóirat előző két évében publikált cikkekre való tárgyévi hivatkozások számát elosztják a folyóiratnak abban a két évfolyamában publikált összes cikk számával. Érdekes részletkérdések: <http://wwwold.kfki.hu/library/imp/GYIK.htm>.

⁸⁹ Lásd pl.: Washington and Lee Law Review Ranking (www.lawlib.wle.edu/LJ/index.aspx); Australian Research Council rankings (www.arc.gov.au/era); Social Science Citation Index (<http://ip-science.thomsonreuters.com/cgi-bin/jrnlst/jloptions.cgi?PC=SS>).

⁹⁰ Érdemes megerősítést kérni arról, hogy a cikkünk megérkezett, ha nincs külön online beküldési felület (pl. *Express-O, LexOpus*), és ha megközelítőleg két hónapig nem kapunk választ, akkor újra érdeklődhetünk. Ha továbbra sem kapunk választ, akkor fél év után elküldhetjük az írásunkat egy másik folyóirathoz, ezzel egyidejűleg visszavonva a korábitól.

⁹¹ A *review* folyamatáról az angolszász akadémiai kultúrában lásd kimerítő részletességgel Keith DOWDING: „Getting published in academic journals: advice to doctoral students and young academics. Part one” *European Political Science* 2003/2, 66--68.

⁹² MORRIS--MURPHY (19. lj.) 112.

⁹³ Uo. eltérő nézőpontból DOWDING (91. lj.) 69--70.

⁹⁴ Szeretnénk arra is felhívni a figyelmet, hogy ha felkérnek minket egy *review* elkészítésére, akkor is nagyon fontos a korrektség követelményeinek a betartása. Nem illik „sárba döngölni” egy cikket, amennyiben szakmai fenntartásaink vannak; azt kulturáltan és udvariasan is ki lehet fejteni egy véleményben. Mindig gondoljunk arra, hogy nekünk hogyan esne, ha egy olyan véleményt kapnánk, amilyet éppen írunk.

⁹⁵ Keith DOWDING: „Getting published in academic journals: advice to doctoral students and young academics. Part two” *European Political Science* 2003/3, 80.

⁹⁶ Vö. DOWDING (95. lj.) 77--83.

⁹⁷ A konferenciának számos típusa lehet. A legfontosabbak szempontok: 1. a méret (nagy vagy kis, helyi konferencia), 2. nemzetköziség (nemzetközi vagy kizárólag hazai résztvevők), 3. tematika (általános vagy speciális téma). Mindegyik konferencia más célt szolgál, kezdve a rendszeres szakmai kapcsolattartástól a diskurzus fejlesztésén át a reprezentatív megjelenésekig.

-
- ⁹⁸ Vö. Matthew DAVID -- Carole D. SUTTON: *Social Research* (San Francisco: Sage ²2011) 601.
- ⁹⁹ A társas érintkezésről kimerítően lásd FORGÁCH József: *A társas érintkezés pszichológiája* (Budapest: Gondolat 1993). különösen a következő fejezetek: 2. Mások észlelése: a pontosság kérdése, 4. A benyomás kialakítása, 7. Személyközi kommunikáció: hogyan használjuk a nyelve, 8. Nem verbális kommunikáció.
- ¹⁰⁰ További tanácsokhoz általában lásd pl. Vera F. BIRKENBIHL: *Kommunikációs gyakorlatok* [ford. NAGY Imre] (Budapest: Trivium 1998); Malkolm PEEL: *Kommunikációs készségek fejlesztése* [ford. DOBOS Lidia] (Budapest: Trivium 1995), Allan PEASE: *Testbeszéd* [ford. WALKÓNÉ BÉKÉS Ágnes] (Budapest: Park ¹³1997).
- ¹⁰¹ Erről lásd SZABÓ Miklós: *Kommunikáció általában és a jogban* (Miskolc: Biber 2002) 77--79.
- ¹⁰² Tapasztalataink szerint egy 20 perces előadás 5-6 oldal másfeles sorközzel írt szöveg elmondásának felelhet meg.
- ¹⁰³ Vö. MORRIS és MURPHY álláspontjával, amely szerint általában képesnek kell lennünk szöveg nélkül beszélni. MORRIS--MURPHY (19. l.) 132.
- ¹⁰⁴ Részletesen lásd SZABÓ (101. l.) 146--152.
- ¹⁰⁵ Vö. SZABÓ (101. l.) 73--92.
- ¹⁰⁶ SZABÓ (101. l.) 22.
- ¹⁰⁷ Részletesen lásd: André COMTE-SPONVILLE: *Kis könyv a nagy erényekről* [ford. SALY Noémi] (Budapest: Osiris 2001) 19--27.
- ¹⁰⁸ Nagyon találóan fejezi ki ezt a problémát MORRIS és MURPHY a *networking* vs. *non-working* angol szójátékkal. MORRIS--MURPHY (19. l.) 128.
- ¹⁰⁹ Judy ALLEN: *A rendezvényszervezés nagykönyve* [ford. SZY László] (Budapest: Akadémiai 2010).
- ¹¹⁰ Fontos, hogy a direkt politizálást minden esetben elkerüljük, még ha a politikai értékrendünk egyértelmű is. Ha pártpolitikai kérdések mentén fejtjük ki álláspontunkat, azzal nemcsak odaláncoljuk magunkat egy székértáborhoz, hanem az a benyomást is keltjük, hogy a jogi problémák értelmezése politikailag determinált.
- ¹¹¹ E probléma történeti gyökereiről lásd BIBÓ István: „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás történelem” in B. I. *Válogatott tanulmányok 2.* (Budapest: Magvető 1986) 569--619. Kortárs kontextusban: *Igazságosabb és testvériesebb világot!* A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1996. augusztus 20-i körlevele; <http://www.katolikus.hu/korlevel/korlevel.html>; KIS János: „Liberális szemmel” in K. J.: *Az állam semlegessége* (Budapest: Atlantisz 1997) 187--196; HANKISS Elemér: „Mi történt velünk?” *Népszabadság* 2013. március 17.
- ¹¹² Etikusi magatartás alatt a legnyilvánvalóbb, a társadalom nagy többsége által vallott elveknek való megfelelést értjük (ezek többsége keresztény eredetű, azonban a felvilágosodás során a modern európai kultúra közkincsévé, általános értékévé vált). Vö. COMTE-SPONVILLE (107. l.), REZSOHAZY (5. l.) 77--99, 101--125.
- ¹¹³ Vö. Francis FUKUYAMA: *A nagy szétbomlás* [ford. M. NAGY Miklós] (Budapest: Európa 2000) 15--46.
- ¹¹⁴ Vö. SZABÓ (101. l.) 145--146.